

Utjecaj gradskih statuta na svakodnevni život na prostoru kvarnerskog primorja od 13. do 15. st.

Samaržija, Paola

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:531471>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za povijest

Utjecaj gradskih statuta na svakodnevni život na prostoru Kvarnerskog primorja od 13. do 15.
stoljeća

(DIPLOMSKI RAD)

Studentica: Paola Samaržija

Studij: Dvopredmetni diplomski studij povijesti i talijanskog jezika i književnosti

Mentor: doc. dr. sc. Kosana Jovanović

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za povijest

Utjecaj gradskih statuta na svakodnevni život na prostoru Kvarnerskog primorja od 13. do 15.
stoljeća

(DIPLOMSKI RAD)

Studentica: Paola Samaržija

Studij: Dvopredmetni diplomski studij povijesti i talijanskog jezika i književnosti

Mentor: doc. dr. sc. Kosana Jovanović

Rijeka, 2020.

Sažetak

Autorica se u radu bavi rekonstrukcijom srednjovjekovne svakodnevnice na prostoru Hrvatskog primorja odnosno Vinodola, Senja i otoka Krka, Raba i Paga na temelju statuta tih područja. Poblize se objašnjavaju povijesni prilike koje su dovele do donošenja statuta. Zatim se svakodnevica analizira na temelju odredaba koje govore o podavanjima i kaznama, ženama i vjerskom životu. Na kraju se donosi zaključak o analiziranim odredbama i srednjovjekovnoj svakodnevici.

Ključne riječi: Srednji vijek, svakodnevica, Vinodolski zakon, Krčki statut, Statut rapske komune, Statut paške općine, kazne, žene, Crkva.

Sadržaj

UVOD.....	1
1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ KVARNERA I POVIJESNI KONTEKST	3
1.1. DOMINACIJA FRANKOPANA – VINODOLSKI ZAKON, KRČKI STATUT, SENJSKI STATUT.....	4
1.2. POVIJESNI KONTEKST DONOŠENJA ZAKONA	7
1.3. DRUŠTVENI USTROJ KRKA, SENJA I VINODOLA	9
2. ŠTO IZNOSI PODAVANJA I KAZNI GOVORE O SREDNJOVJEKOVNOJ KVARNERSKOJ SVAKODNEVNICI.....	12
3. POLOŽAJ ŽENA NA KVARNERSKOM PROSTORU U SREDNJEM VIJEKU	22
3.1. KAZNE ZA NASILJE NAD ŽENAMA.....	22
3.2. ŽENE I TRAVARSTVO NA SREDNJOVJEKOVNOM KVARNERU	30
4. VJERSKA PITANJA NA KVARNERU	34
4.1. ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU U VINODOLU	34
4.2. ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU NA KRKU	40
4.3. ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU NA RABU	43
4.4. ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU NA PAGU.....	45
5. ZAKLJUČAK	52
POPIS LITERATURE	54

UVOD

U ovom diplomskom radu reći ću nešto o statutima donesenima na prostoru Kvarnerskog primorja i otoka Kvarnerskog zaljeva i njihovom utjecaju na svakodnevni život stanovnika na koje su se odnosili.

Teško je u jednom radu dati pregled svih aspekata društvenog života, pa sam odabrala nekoliko aspekata koje ću pokušati pobliže objasniti. Kroz tri različita poglavlja dati ću uvid u društvene prilike kvarnerskog prostora na koncu srednjega vijeka. U ovom radu pobliže ću prikazati informacije o društvenom životu pružene iz analize poreznih i kaznenih podavanja kao i one o pravima žena i Crkve.

Najznačajniji statut ovog područja i perioda zasigurno je Vinodolski zakon iz 1288. godine.

Osim o Vinodolskom zakonu kao jednom od najvažnijih pravnih dokumenata ovog prostora, u radu će se još govoriti o odredbama u Krčkom (Vrbničkom) statutu i Senjskom statutu, statutu Rapske komune i statutu paške općine.

Tema ovog diplomskog rada su navedeni statuti i njihov utjecaj na svakodnevni život stanovnika na koje se odnose. Cilj mi je analizirati pojedinačno pojedine dijelove svakog statuta i opisati njihov utjecaj na određenom području. U prvom poglavlju, kao zajedničku cjelinu analizirat ću odredbe Vinodolskog zakona, Krčkog statuta i Senjskog statuta. Odlučila sam se spojiti ova 3 dokumenta u jednu cjelinu zbog činjenice da su sva 3 donesena kada su se ti prostori nalazili pod vlašću knezova Krčkih koji su svoju vlast sa otoka Krka proširili i na okolno kopno. Krećući od pretpostavke kako je upravo zbog promjene vlasti i dolaska novih gospodara bilo potrebno popisati zakone, jasno definirati odnos stanovništva sa knezovima Krčkim i zakonski odrediti davanja općina, gradova i stanovništva prema Krčkim kao i oblikovati novu strukturu vlasti i promjene u društvenoj ljestvici do kojih je sigurno moralo doći. Dolazak Krčkih na područje Vinodola i Senja morao je donijeti velike promjene koje su zasigurno, barem djelomično, nailazile na otpor stanovništva. Odredbe statuta otoka Krka analizirat ću zajedno sa odredbama Vinodolskog zakona i Senjskog statuta zbog toga što mislim da će, osim činjenice da su doneseni pod istim gospodarima, biti zanimljivo vidjeti kakav je bio odnos knezova prema stanovništvu u novostečenim područjima u odnosu na odnos sa stanovništvom Krk kao prapostojbine knezova.

U drugom dijelu rada pozabavit ću se i statutima preostalih otoka kvarnerskog prostora. Računajući na sličan razvoj otoka na području Kvarnera i neprestan utjecaj i izmjenu uprave Venecije i hrvatsko – ugarske vlasti, ali i sam položaj otoka kao prostora susreta različitih kulturnih utjecaja, trgovačkih i pomorski kontakata pretpostavljam kako će statuti rapske komune i paške općine imati mnogo sličnosti, ali i jasno definirane pomorsko pravne odredbe. Ova dva statuta odvojila sam u zasebne cjeline jer smatram kako ih nije moguće analizirati u istoj skupini sa Vinodolskim zakonom i Krčkim i Senjskim statutom. Područje koje pokrivaju zatvara prirodnu granicu kvarnerskog zaljeva i međusobno su vrlo slični po društvenom ustroju i gradskoj organizaciji. Analizirat ću i usporediti pojedine dijelove ovih statuta i usporediti ih sa odredbama u ostalim statutima kako bih vidjela koliko su uistinu bili slični ili različiti.

Analizirati čitave statute i usporediti ih bio bi dugotrajan posao s kojim, u diplomskom radu, ne bih uspjela pružiti dovoljno jasnu i detaljnu sliku njihovih utjecaja na područje Kvarnerskog primorja. Upravo iz tog razloga odlučila sam pažnju posvetiti pojedinim dijelovima statuta koji su mi se činili zanimljivima kako sa povijesnog tako i sa suvremenog stajališta.

Prva skupina zakona koje ću analizirati je ona koja se odnosi na odnos kneza sa podčinjenim stanovništvom. Ovdje ću prvenstveno govoriti o odredbama iz Vinodolskog zakona, Krčkog statuta i Senjskog statuta jer se odnose na istu osobu kneza. Usporedit ću obaveze stanovništva prema knezu sa obavezama stanovnika prema gospodarima na ostalim otocima.

Analizirati ću odredbe koje se odnose na žene, njihova prava i obaveze. Pokušati ću dati što jasniju i pregledniju sliku o tome što je značilo biti žena na prostoru Kvarnerskog primorja od 13. do 15. stoljeća. Prava žena obradit ću usporedno analizirajući sve statute kako bih vidjela jesu li prava bila drugačija, veća ili ograničena, na pojedinim područjima i što je moglo utjecati na te razlike.

U zadnjem dijelu rada obradit ću i odredbe statuta koje se odnose na prava Crkve i odnosa sa lokalnim vlastima i stanovništvom. Posebice to kakve su bile vjerske slobode, spominje li se ijedna druga religija osim katoličanstva i koje su bile obaveze vjernika i klerika prema društvenoj zajednici.

Pri izradi ovoga rada koristila sam se prijepisima Vinodolskog zakona, Krčkog statuta, Senjskog statuta, Statuta paške općine i statuta rapske komune. Analize ovih dokumenata vrše se već desetljećima te su mi u izradi ovog diplomskog rada uvelike pomogle analize koje su

učinili, prvenstveno, Lujo Margetić i Petar Strčić, a uz njih i mnogi drugi hrvatski povjesničari i pravnici.

1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ KVARNERA I POVIJESNI KONTEKST

Da bismo uopće mogli dalje govoriti o temi, potrebno je pokušati objasniti što je točno kvarnersko primorje – u zemljopisnom, ali i kulturnom obliku. Pod tim pojmom obuhvaća se dio sjevernog Jadrana koji se naziva i Hrvatskim primorjem. Najtočniji naziv područja u kojemu se govori u radu bi bio Kvarnersko primorje. Čini ga šire riječko područje, područje Vinodola i prostor podvelebitskog primorja do Karlobaga sa otocima između istočne obale Istre i Podvelebitskog kanala (dakle, unutar Kvarnerskog zaljeva i Kvarnerića) od kojih su najveći i najznačajniji: Krk, Cres, Lošinj, Rab i Pag.¹

Rijeka, smještena na samom vrhu Kvarnerskog zaljeva, centralno je središte ovog prostora. Područje Bakra i Vinodola usko je povijesno vezano u jednu cjelinu dok drugu kopnenu cjelinu čini podvelebitsko primorje. Ono je zbog svojeg položaja često bilo prometno izolirano pa se kao jedini lokalni centar razvio grad Senj. Treća cjelina su otoci kvarnerskog zaljeva na kojima su se kroz povijest također razvila prepoznatljiva lokalna središta poput gradova Krka, Raba, Osora i Paga. Od Rijeke kao, već spomenutog, najvećeg i najjačeg središta ovog prostora obalom se dalje prostiru gradovi Bakar, Novi Vinodolski i Senj svaki od njih sa bogatom poviješću.

Srednjovjekovni Kvarner imao je burnu povijest. Nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva na taj prostor doselili su se Slaveni i Hrvati koji su uskoro postali dominantni i potisnuli staru romansku većinu.² Najučinkovitiji način stapanja novo pridošlih Hrvata sa starim stanovništvom bilo je kršćanstvo, a proces pokrštavanja tekao je sporo. Na prostoru Kvarnera već su postojale 3 biskupije – Osorska, Krčka i Rapska pa su Hrvati bili okruženi kršćanima.³ Hrvatska naselja na Kvarneru, kako je i za očekivati, prvo nastaju u podvelebitskom primorju, a tek onda na otocima.

U kasnom srednjem vijeku Kvarner i Hrvatsko primorje nalaze se na području susreta tri velike političke sile: Ugarsko – hrvatskog kraljevstva, Mletačke Republike i Svetog Rimskog Carstva. Otoci (osim Krka do 1480.) su pod mletačkom upravom, Riječka luka je u sastavu

¹ MARKOVIĆ, Mirko, *Kvarnersko primorje – stanovništvo i naselja*, Zagreb, 2005, str. 6.

² Isto, str. 7.

³ ŽIC - ROKOV, Ivan, *Kompleks katedrale - Sv. Kvirin u Krku*, Zagreb, 1971, str. 20.

Svetog Rimskog Carstva, a Vinodol, Bakar i Senj pripadaju ugarsko – hrvatskoj kruni pod upravom knezova Krčkih.⁴

Prostor se nalazi na križanju važnih gospodarskih puteva, i povezuje sjever Hrvatske sa lukama na Jadranu i obalne gradove sa istočnom talijanskom obalom. Zbog svih tih specifičnosti područje Kvarnera bilo je geopolitički važno i sve prisutne sile htjele su imati određenu dozu vlasti nad područjem ili makar njegovim dijelovima.

1.1.DOMINACIJA FRANKOPANA – VINODOLSKI ZAKON, KRČKI STATUT, SENJSKI STATUT

Na prostoru otoka Krka, Senja i Vinodola veliku važnost, osobito u periodu od 13. do 15. stoljeća ima obitelj Frankopan, plemićka obitelj sa otoka Krka. Da bismo uopće mogli govoriti o vlasti knezova Krčkih na ovom prostoru moramo reći i nešto o njihovom podrijetlu i legitimitetu po kojemu su upravo oni imali vlast nad ovim područjem. Podrijetlo samih knezova Krčkih gotovo je nemoguće pouzdano objasniti. Vjekoslav Klaić nije siguran jesu li oni potomci hrvatskog plemstva ili pripadaju romanskom rodu.⁵ Poznato je kako je Papa Martin V. potvrdio Frankopanima da vuku podrijetlo od rimskih patricija Frangepanea, ali ovu činjenicu ipak treba uzeti sa zadržkom. Srednjovjekovni velikaši težili su svoje korijene pronaći u što daljoj prošlosti, dajući tako važnost imenu svoje obitelji, a pošto je takvo postupanje bilo rašireno po čitavoj Europi, nije isključivo kako je papi potvrditi plemenite korijene bogatih obitelji bilo i financijski isplativo, što još jednom baca sumnju na njihovu vjerodostojnost.⁶ Nije moguće sa sigurnošću potvrditi jesu li Frankopani uistinu bili rimskog, hrvatskog ili lokalnog podrijetla.⁷ Bez obzira na njihovo podrijetlo, knezovi Krčki ostavili su neizbrisiv trag na Kvarneru. Najranija informacija koju imamo o knezovima Krčkim je da se nalaze na Krku nakon mletačkih osvajanja nad kojim imaju vlast. Trenutak u kojemu su se sa otoka proširili na kopnu nije potpuno jasan. Nakon smrti kneza Dujma 1163. godine, njegovi sinovi Bartol i Vid dobivaju od Venecije doživotno kneštvo na Krku i otočić Prvić, ali dužd zadržava regalije i u slučaju kršenja ugovora plaća se kazna⁸. Venecija otok ne želi predati u nasljedno kneštvo jer joj nije u interesu jačanje moći knezova. Knezovi Krčki su tako, kao mletački vazali, vladali Krkom.

⁴ KLAJĆ, Vjekoslav, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb, 1991., str. 17.

⁵ Isto, str. 17.

⁶ BARTULOVIĆ, Željko, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava – Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.)*, Rijeka, 1997, str. 18.

⁷ Naglaskom na hrvatskog ili lokalnog misli se na to jesu li bili iz nekog drugog hrvatskog područja ili su lokalna plemićka obitelj koja je vremenom ojačala.

⁸ KLAJĆ, *Krčki knezovi Frankopani*, str. 84.

Stanje na kopnu nešto je teže utvrditi. Najpouzdaniji podaci sežu u IX. stoljeće kada se Krčka biskupija prostirala na okolno kopno obuhvaćajući, vjerojatno, Senj i Vinodol. Najraniju srednjovjekovnu povijest Vinodola i Senja treba promatrati preko crkvenih organizacija. Vinodol i Modruš nisu imali zasebnu biskupiju i najvjerojatnije su pripadali Krbavskoj (koja se spominje tek 1185. godine) ili Senjskoj biskupiji⁹. Mletačkim osvajanjima Krčka biskupija potpada pod Zadarsku nadbiskupiju kako bi Mlečani mogli imati jedinstvenu crkvenu upravu neovisnu o Splitskoj nadbiskupiji, ali tome ne pripadaju Vinodol i Modruš.¹⁰ Ugarsko – hrvatski je kralj Bela III., izdvajanjem ta dva područja, izuzeo čitavo područje onemogućivši stvaranje zasebne biskupije koja bi obuhvaćala posjede knezova krčkih. Krčki knezovi surađivali su sa kraljem Belom III. pa je kralj 1193. darovao Modruš Bartolu II., polubratu knezova Vida i Bartola I.¹¹ Jasno je vidljivo kako kralj nije htio da knezovi Krčki prošire svoju vlast na čitavo, željeno kopno jer im daje samo Modruš, ali ne i Vinodol. Usprkos svemu tome, knezovi Krčki žele legalizirati svoju vlast na čitavom području. 1242. godine Bela IV. izdaje Krčkim knezovima potvrđnicu za Vinodol.¹² Ta potvrđnica bila je uvjetna potvrda kojom kralj traži od knezova da pokažu izvorne darovnice iz 1193. i 1223. kako bi ih on potvrdio. 40 – ih godina 13. stoljeća obitelj Krčkih gubi otok Krk, a 1251. godine dobivaju od Bele IV. potvrđnicu darovnice iz 1242. za Modruš i Vinodol koji postaju njihova nova uporišta.¹³ Lujo Margetić povratak Krčkih na vlast na otoku datira između 5. travnja 1251. i 26. siječnja 1252.¹⁴ Sigurna potvrda povratka knezova Krčkih na otok je 9. travnja 1260. godine kada im Veliko vijeće u Veneciji prepušta kneštvo Krka.¹⁵ Venecija otok dodjeljuje kao nasljedno kneštvo gubeći tako jači utjecaj na otoku. Krivotvorenom ispravom sačuvanom u potvrđnici 1322. Senj je knezovima Krčkim darovan 1260. godine.¹⁶ Knezovi Krčki su uistinu proširili svoju utjecaj i vlast na Senj u drugoj polovici 13. stoljeća. Vid IV. ojačao je položaj Krčkih u Senju, a suci, vijećnici i građani Senja izabrali su njega i njegove potomke za „vječne načelnike“. 20. lipnja 1270. godine.¹⁷ Knezovima Krčkim je u idućim godinama više puta ponovno potvrđivana vlast na području Vinodola i Senja, a oni su nastavili jačati i

⁹ BARTULOVIĆ, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava – Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.)*, str. 18.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto, str. 19.

¹² Nada Klaić ovu potvrđnicu smatra krivotvorinom. KLAJČ, Nada, *Vinodol – Od antičkih vremena do knezova krčkih i vinodolskog zakona*, Pazina – Rijeka, 1988., str. 93.

¹³ KLAJČ, *Knezovi Krčki Frankapani*, str. 97.

¹⁴ MARGETIĆ, Lujo, *Iz vinodolske prošlosti*, Zagreb, 1980., str. 49.

¹⁵ KLAJČ, *Knezovi Krčki Frankapani*, 1991, str. 99.

¹⁶ MARGETIĆ, *Senjski statut iz 1388.*, Senjski zbornik br. 34, str. 11.

¹⁷ Isto, str. 10.

stvarati sve jače veze za ugarsko – hrvatskim kraljevstvom jačajući unutar hrvatske srednjovjekovne plemićke strukture toliko da su postali jedna od najjačih plemićkih obitelji.

Knezovi Krčki bili su nezadovoljni položajem nasljednih načelnika u Senju i stremili su ka tome da postanu feudalni gospodari grada. U trenutnom položaju, nemaju nikakva druga prava osim toga da su nasljedni gospodari. Težnja da postanu feudalni gospodari vidljiva je i u Senjskom statutu iz 1388. godine.¹⁸ Krčki u idućim godinama sudjeluju u svim političkim previranjima u hrvatsko – ugarskom kraljevstvu pa i sukobima s Mlečanima često istovremeno podržavajući dvije suprotstavljene strane. Papa Martin V. potvrdio je Nikoli IV. srodstvo Krčkih knezova s rimskom patricijskom obitelji Franigipane te im dao novi grb. Od toga trenutka knezovi Krčki poznati su kao Frankopani. Kroničar i mletački upravitelj otoka Krka Antonio Vinciguerra taj događaj komentira ovako:

„Obiteljsko ime ‘Frankapani’ potječe od vremena pape Martina V., kad se ban Nikola, otac posljednjega kneza, Ivana, iz pobožnosti uputio u Rim, gdje ga je kao uglednu i poštovanu osobu papa Martin srdačno primio. Kad je Njegova Svetost vidjela da je Nikola knez krčki, da mu polaska, rekla mu je da je pročitala u nekim rimskim kronikama da su stanovita braća Frangipani od stare rimske krvi i od roda sv. Grgura otišla živjeti na otok Krk, i da su ovi knezovi potekli od te braće. Dala mu je grb s dva lava kako zajedno lome dva kruha, dok je raniji grb Knezova Krčkih bio napola bijel, napola crven, sa zlatnom zvijezdom na bijelom polju. Tako je s papom Martinom V. nastala obitelj Frankopan, koja se ranije nikad nije spominjala na otoku Krku i ne nalazi se ni u jednom zapisu.”¹⁹

Frankopani ostaju vladarima otoka Krka do 1480. godine kada ga gube i prepuštaju u ruke Mletačkoj Republici.²⁰ Knez Ivan VII., koji je u dogovoru sa ostalim članovima obitelji dobio otok, a odrekao se kopnenih posjeda u korist ostalih obiteljskih loza, napustio je otok, a za upravitelja dolazi Mlečanin Antonio Vinciguerra.²¹ Tako, 1480. godine, Frankopani gube vlast na svojoj očevini i u postupno prelaze na kopno na kojemu rascjepkana obitelj međusobno dijeli vlast.

Vinodolski zakon, Krčki statut i Senjski statut važni su, možda najvažniji, pravni dokumenti za Kvarnersko Primorje. Svi oni nastali su zbog potrebe da se popiše dio zakona koji su u

¹⁸ Stavljajući naglasak na osobu kneza i njegovu ulogu u Senju.

¹⁹ GALOVIĆ, Tomislav, „Srednjovjekovna pisana baština državnine Frankopana,“, *Putovima Frankopana, Frankopanska baština u Primorsko – goranskoj županiji*, ur. Srdoč Konestra, I., Potočnjak S., Rijeka, 2018, str. 250.

²⁰ KLAJIĆ, Krčki knezovi Frankapani, str.278.

²¹ Isto.

određenom trenutku postali upitni, bili često kršeni ili se njima manipuliralo.²² Također je postojala potreba da se zakonom uredi odnos kneza sa podčinjenim stanovništvom. To se posebno odnosilo na odredbe koje su se ticale podavanja knezu. Frankopani su statutima i zakonom htjeli učvrstiti i zaštititi svoju ulogu na području kojem su se nametnuli.

1.2. POVIJESNI KONTEKST DONOŠENJA ZAKONA

U razvijenom i kasnom srednjem vijeku važno primorsko središte bila je Vinodolska knežija. Područje Vinodola podrazumijeva dolinu u hrvatskom Primorju od Ledenica do Križišća²³. Feudalna vlast počinje se jače razvijati dolaskom knezova Krčkih za vinodolske vladare. Rezidencija knezova Krčkih bila je u Novom (danas Novi Vinodolski) gdje 1288. godine nastaje Vinodolski zakon koji regulira odnose Vinodola sa novim gospodarima i najstariji je zapis običajnog prava na hrvatskom jeziku. Prema tekstu zakona, Vinodolsko područje 1288. godine obuhvaćalo je Novi – grad, sjedište knezova vinodolskih i općine Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik.²⁴ Prostor same knežije s vremenom se proširio i na neke dalje dijelove, ali u trenutku pisanja Vinodolskog zakona područje je obuhvaćalo spomenuti prostor.

Ono što nam je poznato o događajima koji su prethodili sastavljanju zakona počinje od godine 1225. kada kralj Andrija II. Vinodol i Modruš daje krčkom knezu Vidu zahtijevajući zauzvrat vjernu službu.²⁵ Vinodol tada doživljava veliku promjenu i mnoštvo općina sada je podčinjeno knezu. 1242. godine i 1251. kralj Bela uređuje dužnosti kneza Vinodola prema vladaru, a 1270. godine kralj Stjepan potvrđuje Vinodol knezovima krčkim.²⁶ Sam Vinodolski zakon, kako njegov tekst navodi, sastavljen je 6. siječnja 1288. godine. U samom zakonu stoji kako je do toga događaja došlo kako bi se zapisao zakon na osnovni sjećanja predstavnika općina što svjedoči da on do tada nije postojao u pisanom obliku i da je Vinodolski zakon prva kodifikacija dotadašnjih pravnih običaja. Tekst vrlo brzo daje odgovor na pitanje što je potaknulo izradu zakona te kao razlog navodi želju za očuvanjem „*starih i dobrih*“ zakona kojih su se stari Vinodolci držali, ali ih nisu dobro uredili. Kao vinodolskog kneza navode krčkog kneza Leonarda.²⁷ Svaka od 9 skupština birala je svoje predstavnike. Nisu sve općine

²² LEVAK, Maurizio, „Podrijetlo i uloga kmeta u vinodolskom društvu XIII. stoljeća.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol.19, Zagreb, 2001, str. 35.

²³ KLAJIĆ, Krčki knezovi Frankopani, str. 17.

²⁴ BRATULIĆ, Josip, *Vinodolski zakon*, Zagreb, 1988., str. 71.

²⁵ KOSTRENIĆ, Marko, *Vinodolski zakon*, Zagreb, 1921., str. 116.

²⁶ Isto, str. 117.

²⁷ BRATULIĆ, *Vinodolski zakon*, str. 51.

bile zastupljene istim brojem predstavnika – veće općine, poput Bribira, imale su veći broj predstavnika. Najmanje predstavnika, trojicu, imale su Ledenice.²⁸ Po jedan primjerak zakona izrađen je za svaki od 9 vinodolskih gradova koji su sudjelovali u izradi. O samom postupku sastavljanja nema puno podataka. Datum iz eshatokola sugerira kako je čitav zakon napisan u jedan dan što vrlo vjerojatno nije točno pošto bi to zahtijevalo postojanje standardiziranog govora i modela po kojem bi se zakon mora sastaviti, što u tom periodu sigurno nije postojalo na vinodolskom području.²⁹ Ipak, sve su ovo nagađanja, jer o samom postupku sastavljanja zakona nema dovoljno podataka. Treba sa odstojanjem promatrati tvrdnju da je do pisanja teksta došlo zbog želje da se očuvaju „stari i dobri“ zakoni. Pošto je 63 godine ranije prostor u kojem se govori o zakonu prešao u vlasništvo knezova krčkih sigurno je kako knezovi nisu prihvatili zakone na koje su naišli u trenutku preuzimanja vlasti. Običajno pravo Vinodola i zakoni sigurno nisu odgovarali knezovima Krčkima, te su oni morali zahtijevati da se običajno pravo i zakoni preurede uzimajući u obzir novu politički strukturu na tom prostoru. Utjecaj knezova Krčkih na pisanje Vinodolskog zakona najvidljiviji je u zakonima koji govore o globama i kaznenim procesima koji su oblikovani tako da idu u korist kneza što ranije sigurno nije bio slučaj. U samom uvodnom tekstu zakona ne spominje se nadležnost i pravo knezova na potvrdu Zakona, ali što se tekst više približava koncu kneževski utjecaj je sve jači.³⁰

Vinodolski zakon možemo, dakle, promatrati kao kompromis novo pridošlih knezova i lokalnog stanovništva. Knez je tako dopuštao da se u civilnim stvarima živi po običajnom pravu, posebno kod odredbi koju duboko usječene u svakodnevni život.³¹ Cilj knezova bio je istisnuti ulogu općine i na njen položaj staviti kneza. Zakon se tako sastoji kako od staroga prava tako i od novoga što znači da on nije uistinu skup „starog i dobrog“ prava nego su te riječi upotrijebljene i da bi dale jačinu samim odredbama.

Senjski statut donesen je, prema uvodnom tekstu, 5. svibnja 1388. godine, a donijeli su ga braća Stjepan i Ivan Frankopan uz pomoć službenika iz Senja. Senjski statut sadrži 168 članaka koji nisu svi doneseni 1388. godine, ali prvih 68. sigurno jest.³²

²⁸ Isto, str. 71.

²⁹ Isto.

³⁰ BARTULOVIĆ, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava – Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.)*, str. 18: „Kao da je „komisija izložila svoj tekst, dotična stara prava općina, na što je knez dodao svoje dopune.“

³¹ Isto, str. 34.

³² BARTULOVIĆ, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava – Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.)*, str. 35.

Krčki statut donesen je 15. lipnja 1388. godine, nešto više od mjesec dana nakon donošenja senjskog statuta. U samom tekstu statuta saznajemo kako je on donesen zbog pritužbi kneževih službenika na „počinitelje raznih djela“. ³³Krčki se statut često naziva i Vrbničkim statutom zbog toga što je donesen u Vrbniku i sačuvan u prijepisu vrbničkog svećenika Grgura Žaškovića u knjižici vrbničkih zakona. Ipak sam statut je zbirka običajnog prava ne samo za Vrbnik već i za cijeli otok Krk, kako se i navodi u samom tekstu statuta da je donesen „u želji da se učini što je ispravno i dobro za cijeli otok Krk“. ³⁴ Sastavljanju statuta svjedočili su i doprinijeli, osim vrbničkih predstavnika, i predstavnici ostalih kaštela sa otoka Krka pa je za pretpostaviti kako se zakon odnosio na sve njih tj. njihove kaštele.

1.3. DRUŠTVENI USTROJ KRKA, SENJA I VINODOLA

Teško je iščitati iz Vinodolskog zakona društvenu strukturu općina, jer u samom zakonu nema dovoljno podataka koji jasno govore o društvenim slojevima. Društveni ustroj moguće je djelomično rekonstruirati iz članaka zakona. Iz članaka Vinodolskog Zakon jasno je kako je najuglednija osoba u Vinodolu knez, a nakon njega slijede crkveni dužnosnici čija se prava definiraju prvim člancima u zakonu što ne iznenađuje pošto su prava Crkve odavno poznata i definirana. ³⁵ Novi Grad postao je upravo središte knezova Krčkih da bi se olakšala kontrola novostečenog posjeda Vinodola. U tekstu zakona navode se satnici, kao jedini neizostavni članovi gradskih izaslanstava koji predstavljaju svoju zajednicu pred knezom. ³⁶ Pojam kmetovi predstavlja problem u analizi Vinodolskog zakona jer nije u potpunosti jasno jesu li vinodolski kmetovi bili slobodni stanovnici općine ili kmetovi u klasičnom smislu riječi. Mnogo je različitih stajališta o ulozi kmetova u vinodolskog društvu, ali prevladava onaj kako su oni, najvjerojatnije, bili običan, slobodan puk koji feudalcima plaća dužna podavanja. U samom vrhu društvene ljestvice nalazili su se knez, njegova obitelj i službenici i crkveni velikodostojnici. Vinodol je bilo slabije razvijeno područje pod vlašću knezova krčkih pa je stoga i društvena struktura bila nedovoljno slojevita i jasno definirana, ali je sigurno kako se članom određene društvene skupine postajalo voljom kneza što je uključivalo kako napredak na društvenoj ljestvici tako i pad.

Društveni ustroj u Vrbniku, i na cijelom otoku uopće bio je poprilično slojevit. Izuzevši podknežina kao kneževa predstavnika u općini, društvo se dijelilo na viši i niži sloj. Podjelu društva na viši i niži sloj najbolje opisuju Lujo Margetić i Petar Strčić:

³³ Isto, str. 37.

³⁴ MARGETIĆ, Lujo, STRČIĆ, Petar, *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388*. Krk, 2008, str. 96.

³⁵ LEVAK, *Podrijetlo i uloga kmeta u vinodolskom društvu XIII. stoljeća.*, str. 43.

³⁶ Isto, str. 45.

„Viši sloj, „veli puk“ sastojao se nesumnjivo od općinskog suca, vijećnika, prisežnika i satnika. Pri tome su upravo vijećnici bili onaj sloj koji se svojim ugledom i značenjem u krčkom, a posebno u vrbničkom društvu odvajao od nižeg sloja.“³⁷

Margetić i Strčić jasnu razliku navode i time da se pljuska po obrazu vijećnika kažnjavala sa 50 libara, što je u ono vrijeme bio vrlo veliki iznos, a pljuska po obrazu „običnog“ čovjeka kažnjavala se dvostruko manje.³⁸

U krčkom društvu vidjela se jasna razlika između dvije skupine plemića:

1. Starija skupina – krčki patriciji
2. Mlađa skupina – kneževi plemići

Prva skupina plemića je ona koja svoj kontinuitet vuče od jakih plemićkih obitelji na otoku koje su se razvile usporedno s knezovima Krčkima, a mlađa skupina je ona koju su uzdigli knezovi kako bi stvorili krug sebi odanih ljudi. Ukupnost članova općine dijeli se na veliki i mali puk. „Veli“ puk podrazumijeva uglednije članove krčkog društva, crkvene velikodostojnike i općinske činovnike i vijećnike, a „mali“ puk obične pučane koji su obvezani na podavanja bez obzira na to obrađuju li zemlju ili ne.³⁹ Krčki kmetovi predstavljaju seljake u užem smislu riječi.

Slojevitost društvenih skupina u Senju proučavali su prvenstveno Stjepan Pavičić i Nada Klaić. Pavičić navodi kako su se gradski plemići u Senju potekli od gradokmetova. Prema njegovu stajalištu Senj ja u svojoj prošlosti bio župa koja je imala vrhovnu župsku vlast sa pripadajućom zemlji, a gradokmetovi, članovi rate sprema, imali su najviše zemlje. Iz gradokmetova su se kasnije razvili u čitave rodove koji su bili ili u kneževoj službi ili su smatrani plemenitima.⁴⁰

Narod nije sudjelovao izravno u donošenju ni Senjskog ni Krčkog statuta. Donositelji su bili predstavnici plemstva i kneževskih službi te cijenjeni građani koji su poznavali običajno pravo svojega kraja. Nada Klaić se uopće ne slaže sa Pavičićevim pretpostavkama, posebno što se tiče ustroja Senja kao župe. Ona smatra kako je Senj već u 12. stoljeću bio općina.⁴¹ Ipak, osnovni sloj društva u Senju bili su pučani, a najbolji položaj uživali su plemići koji su

³⁷ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Krčki (Vrbanski) statut*, str. 42.

³⁸ Isto.

³⁹ BARTULOVIĆ, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava – Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388)*, str. 41.

⁴⁰ PAVIČIĆ, Stjepan, „*Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. stoljeća do turskog prodora*“, *Senjski zbornik*, III, Senj, 1968., str. 326.

⁴¹ MARGETIĆ, *Senjski statut iz 1388. godine*, str. 18.

to postali po knezovima Krčkima. Neslobodni stanovnici nazivali su se *servima*, a pretpostavlja se kako su to bili zarobljenici iz turskih krajeva.⁴²

Oba zakona donesena su u povoljnom trenutku za knezove Krčke. U ugarsko – hrvatskom kraljevstvu vladalo je bezvlašće i borbe za kraljevsku krunu, a knezovi Krčki iskoristili su tu priliku kako bi zakonom definirali svoj položaj i nadmoć na otoku i na kopnu gdje su de facto samostalno vladali. Venecija se knezovima Krčkim nije previše umetala u vladanje pošto ih je ugovorno vezala na sebe pa se nisu bojali da će se knezovi Krčki odmetnuti ili im se suprotstaviti.

Već sam ranije spomenula kako društva na prostoru vladavine knezova krčkih nisu bila dovoljno diferencirana da bi se jasno moglo govoriti o staleškom društvu ili uopće jasnije definirati pojedini stalež. Ipak, na temelju ranije u tekstu iznesenih informacija, ali i podataka koje dobivamo iz Vinodolskog Zakon, Krčkog statuta i Senjskog statuta jasno je kako je razlika između imućnih, utjecajnijih stanovnika i onih siromašnijih ipak postojala.

Tu ću razliku prikazati u sljedećem poglavlju rada prvenstveno preko analize podavanja i visine kazni koju su knezu i općinu bili dužni davati viši i niži slojevi stanovništva.

⁴²BARTULOVIĆ, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava – Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.)*, str. 43.

2. ŠTO IZNOSI PODAVANJA I KAZNI GOVORE O SREDNJOVJEKOVNOJ KVARNERSKOJ SVAKODNEVNICI

Podavanja u Vinodolu, Krku i Senju su u većini slučajeva išla dijelom u ruke knezova Krčkih, a dijelom u ruke gradske općine. Ovisno o počinjenom prekršaju, novčana kazna dijelila se knezu, zajednici ili oštećenoj osobi.

Na primjeru Senja dolazi do izražaja njegova trgovačka i lučka uloga na geopolitičkom prostoru kvarnerskog primorja. To je zanimljivo prikazano na odredbi Senjskog statuta o uvozu vina. U toj odredbi govori se o tome kako su i plemići i građani dužni platiti porez na vino uvezeno u svrhu prodaje, ako je količina vina prelazila 8 stara, odnosno količinu približnu 55,5 litara.⁴³ Porez se nije plaćao ako se vino dovozilo iz vlastitih vinograda ili za vlastite potrebe. Područje Senja i njegove okolice siromašno je vinogradima i nije pogodno za uzgoj vinove loze tako da je sigurno bila vrlo mala količina ljudi koja je mogla proizvoditi dovoljno vina za vlastite potrebe. Odredba jasno upućuje kako plemići vino kupljeno u razdoblju od blagdana sv. Mihovila do Nove Godine plaćaju jednim soldinom po staru vina, a građani plaćaju duplo. Ostatak godine za sve vrijedi ista cijena od jednog soldina.⁴⁴ Ako se uzme u obzir činjenica da jer vrijeme između Miholja i Nove Godina inače razdoblje kada se mlado vino i kupuje, jasno je indicirano kako se u ovom slučaju ide na ruku plemićima koji za kupnju mladog vina plaćaju istu cijena tijekom cijele godinu za razliku od ostatka stanovništva. Iznos razlike u cijeni nije bio velik ako se gleda pojedinačna vrijednost, ali je za kupovinu veće količine proizvoda sigurno bilo osjetne razlike za neplemičko stanovništvo. Ovim se dakle osiguravalo plemstvu da kupi novo vino, dok je ostatak stanovništva to činio jedino ako su si mogli priuštiti plaćanje duplog iznosa po staru nego ostatak godine, što je zasigurno bila rijetkost.

Još jedan zanimljivi senjski porez koji svjedoči tome da su uistinu postojale velike razlike između svakodnevnice plemića i ostalog stanovništva je i porez na sol. Sol, jedna od najvrjednijih namirnica srednjega vijeka, bila je neizostavna u svakom kućanstvu. Osim u pripremi hrane, sol je bila važna zbog čuvanja namirnica jer je konzerviranje u soli bio jedan od najčešćih postupaka u proizvodnji i pohrani mesa i suhomesnatih proizvoda. U Senju, porez na sol plaćali su samo građani, plemići su bili oslobođeni toga podavanja.⁴⁵ Stanovnici neplemičkog podrijetla nisu imali plemićki luksuz da kroz godinu gotovo svakodnevno kupuju svježije meso pa je stoga njihova potreba za solju bila daleko izraženija od plemića.

⁴³ MARGETIĆ, *Senjski statut*, str. 33.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto str. 34.

Također se može pretpostaviti da se i u plemićkim kućanstvima jelo suhomesnate proizvode, ali da ih nisu sami proizvodili nego su ih kupovali. Dakle, osim za kuhanje, bogato stanovništvo nije imalo potrebe za solju, pa se zajednici nije ni isplatilo oporezivati ih. Neplemićko stanovništvo je, naprotiv, imalo puno veću potrebu za kupovinom soli, pa su stoga bili i oporezivani jer im je sol bila neizostavna u produljenju vijeka hrane.

Stanovnici Senja su, kolektivno, oslobođeni poreza na promet robe koju su sami proizveli, na žito koje je otpremljeno za prehranu radnika na njihovim imanjima i na uvezenu robu osim na životinje.⁴⁶

Trgovačkoj slici Senja ide u korist i odredba o *maltarini*. Svi stanovnici Senja bili su oslobođeni plaćanja *maltarine* na uvoz i izvoz robe.⁴⁷ Lujo Margetić navodi kako se *maltarina* ne plaća na uvoz i izvoz sve tuđe robe po kopnu, na izvoz sve tuđe robe osim žita za radnike na kopnu, na uvoz vlastitih proizvoda dovezenih tuđim životinjama i na uvoz sve tuđe robe preko mora osim tuđeg vina do 8 stara kao i na izvoz sve tuđe robe preko mora.⁴⁸ Ovim ustupcima je uvelike olakšana trgovina i uvoz i izvoz robe za lokalno stanovništvo čime je stanovnicima olakšana robna razmjena o kojoj je ovisio čitav grad.

Na temelju Senjskog statuta vidljivo je kako se općina jako dobro brinula za svoje stanovnike u odnosu na strance. Među najviše novčane kazne u Senjskom statutu ubraja se i ona od 100 libara ako stranac nekome iz Senja napadne bodežom i od 50 libara ako stranac prijeti nekome sa Senjskog područja.⁴⁹ Ovako postavljene odredbe mogu se povezati sa činjenicom da je Senj bio lučki i trgovački grad dobrog prometnog položaja kojim je svakodnevno prolazilo mnoštvo stranaca pa je tako mogućnost za sukobljavanjem lokalnog i stranog stanovništva bila sigurno daleko veća nego u susjednim gradovima. Očito je kako su ove odredbe uvrštene u statut upravo zato što su se prekršaji događali i bilo ih je potrebno definirati, ali i spriječiti, a tome u korist govori i izrazito visok iznos kazne koji strancu služi kao sugestija da ne djeluje nasilno i ne ulazi u sukobe sa lokalnim stanovništvom koje gradski statut u ovom slučaju dobro štiti.

O strancima u Vinodolu i na Krku nemamo puno podataka. U Vinodolskom zakonu nema odredaba u kojima se izričito spominje strance što nam sugerira da su za sve vrijedile iste kazne dok u Krčkom, uz činjenicu da stranci ne mogu biti svjedoci u parnicama postoji samo

⁴⁶ Isto, str. 37.

⁴⁷ Isto, str. 34.

⁴⁸ Isto, str. 35-36.

⁴⁹ Isto, str. 42.

odredba koja govori da je kažnjivo prevoziti strance sa otoka i na otok bez da se o tome ranije obavijestilo gradske suce i od njih dobilo dozvolu.⁵⁰ Sve ovo govori u korist toga da su oštri zakoni protiv nedoličnih ponašanja stranaca doneseni zbog toga što je Senjem, zbog trgovine i putovanja, prolazilo daleko više stranaca nego Vinodolom i Krkom.

Kaznenopravni procesi i sustav u Senjskom statutu postavljeni su vrlo jednostavno. Postojao je vrlo jasan popis iznosa kazni za određene prekršaje. Najstrože se, smrtnom kaznom, kažnjavalo silovanje i krađa stvari u vrijednosti iznad 100 libara.⁵¹ Kaznom od 100 libara kažnjavali su se stranci koji su na području Senja napali nekoga bodežom, a 50 libara plaćalo se za krađu stvari u vrijednosti većoj od 50 libara, zlostavljanje u tuđoj kući, pljusku i vrijeđanju suca i situacije u kojima je stranac prijetio nekome sa senjskog područja.⁵²

Ovako visoki iznosi kazni za prijestupe koji su, i sa suvremenog aspekta, među najgorim prijestupima i zločinima koje pojedinac može počinuti jasno govore u korist tome kako se statutom pokušalo utjecati i na moral zajednice naglašavajući visinom kazne težinu prijestupa, ali i utječući na pojedinca da razmisli prije počinjenja zlodjela. S druge strane, knez i općina se štite jer u slučaju počinjenja nekog od prijestupa poprilično velika svota novca odlazi u kneževu i/ili općinsku blagajnu. Kazna za ne mogućnost plaćanja je najčešće bila smrt što je također išlo u korist zajednici jer je malo što moglo prevenirati prijestup pojedinca kao kažnjavanje smrću nekoga tko je taj prijestup prije njega učinio.⁵³

Zajednica se na ovaj način jako dobro štitila i bila je uvijek na dobitku. Visokim kaznama jasno se davalo do znanja koliko je društveno neprihvatljiv prijestup, a i u slučaju da dođe do njega općina i knez bi imali ili financijske koristili ili društvene jer bi eliminirali iz zajednice pojedinca koji narušava njenu moralnu sliku.

Ostatak je kaznenih djela kažnjavan sa 24 ili 6 libara. Kako navodi Margetić, kaznom od 24 libre kažnjava se: „...ako nepošten čovjek zlostavlja poštenu ženu, ranjavanje, zlostavljanje štapom i kamenom u ruci, nasilno ulaženje u tuđu kuću, držanje krivih mjera u krčmi i mesnici, iznošenje kože iz klaonice bez dozvole, zlostavljanje ženske osobe koja prodaje vino u svojoj kući, udarac mačem, krijumčarenje, kupovanje robe na nedozvoljenom mjestu i drugo.“⁵⁴

⁵⁰ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Krčki statut*, str. 104.

⁵¹ Isto, str. 38.

⁵² Isto, str. 38.

⁵³ Isto, str. 44.

⁵⁴ Isto.

Sa 6 libara kažnjavala su se djela koja su smatrana manje teškima poput krivog mjerenja prodane robe u trgovini ili krčmi, kockanja van dozvoljenih mjesta za to, krađu tuđeg grožđa, zlostavljanje krčmarice i prodavača i druga djela.⁵⁵

U Krčkom statutu i Vinodolskom zakonu postoje slične odredbe, ali niti jedan od ta dva dokumenta ne opisuje ovoliko detaljno različite prijestupe. Iz samog imena prijestupa vidljivo je kako se oni najviše odnose na sukobe, remećenje javnog reda i mira i trgovinu. Ovo ide u korist slici Senja kao užurbanog trgovačkog srednjovjekovnog grada. Očito je kako je Senju bilo mnogo prijestupa vezanih uz trgovinu i kako se jasnim definiranjem prijestupa u statutu pokušalo tome stati na kraj ili barem djelomično kontrolirati prekršaje. Primjerice, odredbe koje govore o zlostavljanju ženske osobe koja prodaje vino u svojoj kući, zlostavljanju krčmara i krijumčarenju jasno sugeriraju kako su i kupci i prodavači često bili nasilni i ponašali se protuzakonito.⁵⁶ Posebno je zanimljiva odredba kojom se zabranjuje (iako je kažnjeno relativno blagom novčanom kaznom u odnosu na ostale prijestupe) zlostavljanje krčmara ili krčmarice.⁵⁷ Iz visine kazne vidljivo je kako je taj prijestup očito bio čest, ali i da se nije smatrao tako teškim kao neki drugi postupci, poput recimo zlostavljanja žene koja prodaje vino u svojoj kući.⁵⁸ Iz ovoga se može zaključiti kako društveni život u Senju bio poprilično buran, ali i kako se puno pilo, jer je manje vjerojatno da su počinitelji nasilja u krčmama bili trijezni. Sa time se može povezati i odredba o zlostavljanju žene koja prodaje vino u svojoj kući koja, tako promatrana, također sugerira kako je Senj bio dinamičan grad kroz koji je prolazilo mnoštvo ljudi, a najčešće iz trgovačkih razloga.

Iz svih ovih odredaba vidljivo je kako je Senj živio užurbano, kako je mnogo ljudi ovisilo o trgovini, ali i kako je konkurencija bila jaka i nemilosrdna pa se često pribjegavalo ilegalnim postupcima poput krivog mjerenja, krijumčarenja, i nepropisne prodaje. Jasno i detaljno definirane odredbe koje se usko tiču trgovaca i kupaca sugeriraju nam kako je zloupotrebe bilo i sa jedne i sa druge strane, ali i kako su čest problem bili stranci koji prolaze kroz grad i u opasnost dovode njegove stanovnike, pa je tako jasno definirano da se sve odredbe odnose i na strance koji prolaze kroz Senj, a u pojedinim odredbama se izričito govori o zaštiti stanovnika od stranaca koji kroz grad prolaze ili se u njemu zadržavaju određeno vrijeme. Senj je bio važan iz više pogleda pa je stoga očekivano da je imao i veliki svakodnevni priljev ljudi, ali čitajući odredbe samog statuta vidljivo je kako se jasno ističe razlika između

⁵⁵ Isto, str. 42.

⁵⁶ Isto, str. 72

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

stanovnika Senja i prolaznika iako zakoni vrijede za sve. Senj je, za razliku od Vinodola, bio trgovačko središte pa je bilo relativno lako porezima na robu i trgovinu, ali i kaznama za nedolično ponašanje, napuniti dobar dio kneževe blagajne.

U Vinodolskom zakonu, nema puno članaka koji govore o podavanjima, ali jasno je izraženo koliki je iznos kazne na kraju kaznenopravnog procesa.

Zanimljiv je čl. 6 VZ-a u kojemu je navedeno da ako itko tijekom putovanja počini krađu, knezu mora platiti 50 libara.⁵⁹ Krađa se odnosila i na krađu od putujuće skupine ili krađu u općini u kojoj se u tom trenutku obitavalo. Dakle, knezu pripada 50 libara bez obzira je li nešto ukradeno njemu i njegovom dvoru ili općini u kojoj se nalazi pošto su knezovi smatrali kako je i krađa u općini krađa kneževa vlasništva.

U ovom je članku tako vidljivo kako knezovi Krčki pokušavaju ojačati svoju ulogu i postaviti se kao feudalni gospodari Vinodola. Očito je da je otpor Vinodola prema knezovima Krčkima kao feudalnim gospodarima bio jak. Kako drugačije objasniti činjenicu da se građa tuđe stoke kažnjava tako da se iznos plaća knezu? Takvim je odredbama knez pokušao naglasiti činjenicu da je realni vlasnik svega on i prvenstveno sve pripada njemu, a tek onda pojedincu. Ovim i sličnim odredbama knezovi Krčki pokušali su učvrstiti svoj položaj na prostoru Vinodola što je itekako vidljivo u tekstu zakona gdje se jasno definira koje ovlasti i prava ima knez, a koje općina. Ovo je očekivano. Vinodol do trenutka padanja pod vlast knezova Krčkih nije iskusio što to znači biti feudalno podložan jednom vladaru, pa je potpuno razumljivo da je bilo potrebno urediti odnose koji su u početku vladavine sigurno bili nejasni i nedefinirani.

U čl.7. VZ-a, navedeno je kako sa kaznom od 50 libara knezu plaća provala noću u spremište u općini u slučaju da je kradljivac bio viđen. Tekst članka navodi:

„Nadalje, tko bi u gradu noću silom provalio u spremište ili ako bi u njemu što ukrao, te ako bi tko vikao „pomagajte“, mora platiti knezu 50 libara i dvostruku štetu. (...)“⁶⁰

U nastavku članka navedeno je da ako nema svjedoka mora platiti iznos od 40 soldina i štetu, a ako se krađa dogodi danju mora platiti samo 40 soldina.

Za očekivati je da bi se veća i teža pljačka mogla dogoditi noću, a kako se iz konteksta zakona i članka može zaključiti, spremište (u originalnom tekstu hram) je očito bila zajednička zgrada

⁵⁹ BRATULIĆ, Josip, *Vinodolski zakon 1288-1988*, Zagreb, 1988., str. 75.

⁶⁰ Isto, str. 75.

općine u kojoj su se pohranjivali prehrambeni proizvodi i različito oruđe.⁶¹ Za pretpostaviti je stoga da su bile ili čuvane ili na središnjem mjestu u gradu pa je tako gotovo sigurno uvijek mogao biti prisutan neki svjedok. Krađa noću bez svjedoka kažnjava se sa 40 soldina i naknadom štete, a krađa danju sa najviše 40 soldina što ide u korist tome da se većina pljačku sigurno događala noću, jer bi danju bilo teško ukrasti bilo što upadljivo i znatnije oštetiti općinsku i kneževu imovinu. Očito je kako su se krađe često događale, zbog tog je u ovim člancima tako detaljno pojašnjen sustav kažnjavanja ovisno o situaciji i dobu dana ili noći kada je počinjena pljačka.

Vinodolski zakon nam sugerira kako su česte bile tučnjave između pojedinaca. Tako se može protumačiti čl.25. koja govori o ranjavanju i općenito tučnjavi među kmetovima, gdje se navodi kako krivac mora knezu platiti kaznu od 40 soldina, a oštećeni dobiva 2 grla stoka i liječenje.⁶² Po iznosu kazne vidljivo je da su tuče očito bile česte, a način na koji je sastavljen članak sugerira da su bile češće u nižim nego u višim društvenim slojevima. Tome u korist ide relativno niska novčana kazna i odšteta krivcu u grlu stoke. U samom članku je naglašeno kako se govori o tučnjavi među kmetovima, dakle, odmah se na početku odredbe naglašava da su česti sukobi između kmetova bili dio vinodolske svakodnevnice. Nigdje nije donesena odredba o tučnjavi u višim društvenim slojevima te je time koncept fizičkog sukoba i nasilja jedne osobe nad drugom prezentiran kao problem koji se događa samo u nižim društvenim slojevima, ali to ne znači da je uistinu bilo tako. Na fizičko nasilje možemo vezati i odredbu o psovanju koja, zanimljivo, ne ograničava čin na samo jedan društveni sloj nego donosi jednu jedinstvenu odredbu. Psovanje se, bez obzira na spol i tko je kome uputio psovku plaćalo sa kaznom od 2 libre dvoru i 2 oštećenomu ili oštećenjoj.⁶³ Vidljivo je kako je iznos kazne takav da sugerira kako je psovanje bile prisutno u svim društvenim slojevima. Ipak, kazna od 4 libre je sigurno bila puno veći teret nekome iz nižeg nego nekome iz višeg sloja. Logična je pretpostavka da je psovanje bilo učestalije u nižim društvenim slojevima pa je kazna od 4 libre služila kao opomena i poticaj za izbjegavanjem prijestupa, a ipak je bila dovoljno niska da može sasvim staloženo puniti blagajnu kneževa dvora.

Jedan od najzanimljivijih članaka Vinodolskog zakona je čl. 27. koji govori od namjernom skidanju hovrlice ili pokrivače s glave.⁶⁴ Hovrlica ili pokrivača je naziv za rubac koji su žene nosile na glavi i po čemu su se svrstavale među udate i neudate. Udate žene nosile su rubac, a

⁶¹ Isto.

⁶² Isto, str. 83.

⁶³ Isto, str. 85.

⁶⁴ Isto, str. 83.

neudate ne. Ako bi muškarac ženi zlonamjerno strgao pokrivaču s glave, što je trebalo biti dokazano sa 3 svjedoka, bio bi kažnjen sa 50 libara. Od toga knez prima 40 soldina, a oštećena žena ostalih 48 libara. Očito je kako se ovo smatralo velikim prijestupom prema ženinoj časti i časti njene obitelji jer je ovo najveći iznos, mimo iznosa koje prima knez, koji pojedini oštećeni ili oštećena može ostvariti u parnici.

Jedan od rijetkih prijestupa u kojemu knez ne dobiva dio presuđenog iznosa je u slučaju ubojstva kmeta kada je krivac dužan platiti kaznu od 100 libara obitelji preminuloga i 2 libre općini iz koje je bio ubijen. Ovaj članak povlači za sobom pitanje kolika je uopće bila vrijednost kmetova života općini kada se iznos koji ubojica plaća općini izjednačava sa kaznom koja se plaća dvoru za psovanje druge osobe. Iz ovoga je vidljivo kako život pojedinca koji je pripadao kmetovima, još uvijek nejasno definiranoj društvenoj skupini u vinodolskom zakonu, samoj općini nije značio puno. Vrijednost kmetova života bila je svedena na poprilično nizak novčani iznos što se ticalo općine. Bitnije je bilo novčanu odštetu dati obitelji ubijenoga. Ovime je prepoznata vrijednost pojedinog člana u jednoj obitelji pa je tako stavljen veliki novčani iznos koji obitelj dobivenog dobiva kao kompenzaciju za počinjeno zlodjelo. Iz ove odredbe vidljivo je kako je važnost obitelji i njenih pojedinih članova bila važna u srednjovjekovnom Vinodolu. Ovo je jedan od rijetkih slučajeva u kojemu ništa od novčane kazne ne odlazi u ruke kneza nego je stavljen naglasak na pojedinca kao člana obitelji čijom se smrću ostavlja prvenstveno velika emocionalna šteta, a nakon toga i financijska jer se gubi radno sposobnog člana obitelji.

Zanimljiv podatak o razlici između sela i grada donosi čl. 37. Vinodolskog zakona koji govori kako za krađe počinjene danju kazna ne može biti veća od 40 soldina osim ako bi bilo svjedoka ili ako bi se to dogodilo u gradu.⁶⁵ Veća je vjerojatnost kako će u gradu danju biti više svjedoka počinjenoj krađi nego na selu. Svakodnevni život sela i grada bitno se razlikuje te na selu čitav dan u velikom broju slučajeva bude proveden u obradi polja ili poljoprivrednim i stočarskim poslovima stoga je manje vjerojatno da će na selu biti svjedoka krađi nego u gradu gdje je neprestan promet i izmjena ljudi. Naglaskom o svjedocima krađi, ali i o mjestu događanja krađe jasno je kako se seoska imovina smatrala manje vrijednom. Na selu vrijedi kazna od 40 soldina jer se logično pretpostavljao da je bilo kakva krađa na selu manje vrijedna od one u gradu. To nužno dovodi u pitanje kako su se stanovnici gradova Vinodola odnosili prema stanovnicima sela. Iz same procjene vrijednosti seoske imovine

⁶⁵ Isto, str. 89.

vidljivo je kako se selo, a samim time i njegovi stanovnici, smatralo manje vrijednim od grada.

Najviši iznos kazne u Vinodolskom zakonu, uz ubojstvo kmeta, silovanje i podmetanje požara je onaj za vraćanje. Svi su se ovi prijestupi kažnjavali kaznom od 100 libara⁶⁶. Vidljivo je kako se definiranjem izrazito visokih kazni stavlja naglasak na apsolutnu neprihvatljivost bilo kojeg od navedenih postupaka. Ovako visoke kazne sugeriraju kako su ti prijestupi bili rijetki, jer je rizik u slučaju dokazivanja bio prevelik, pošto se nemogućnost plaćanja kazne kažnjavala smrću. Zakon je na ovaj način donekle štutio stanovnike Vinodola određujući izrazito visoke kazne kako bi pojedinac odustao od počinjenja kaznenog dijela zbog straha od reperkusija.

Krčki statut donosi odredbe vrlo slične Vinodolskom zakonu. Većinom je pažnja usmjerena na odnose između pojedinaca i na krivična djela koja su kažnjavana vrlo slično onima u Vinodolu. Ono što je upadljivo u Vinodolskom zakonu je jasno definiranje kazni za krađu stoke.

Uzimajući u obzir činjenicu da je kazna za pojedinu krađu jasno definirana novčanim iznosom (dakle ne postoje kategorije nego je određen iznos za svaku životinju) vidljivo je kako je gospodarstvo na Krku, a time i broj osoba koje se bave stočarstvom i poljoprivredom, bilo jedno od najvažnijih i najrasprostranjenijih oblika rada i načina života. Jasno definirane brojke sugeriraju kako su krađe stoke bile česte, ali nam i pokazuju koje su životinje bili više cijenjene. Tako se za krađu peradi plaća duplo niži iznos od krađe jednogodišnje ovce. Perad je lako zamjenjiva, ali ovce su ipak bile daleko unosnije životinje za uzgoj. Najstrože se, sa 60 libara, kažnjavalo krađu vola ili konja koji su bili prijeko potrebne životinje za obradu zemlje i putovanje. Lujo Margetić i Petar Strčić ovako popisuju novčane kazne za prijestupe:

„Novčana kazna je stupnjevana ovako:

27 soldina za krađu peradi,

36 soldina za krađu janjadi,

47 soldina za krađu jednogodišnje ovce,

1 celez za zbacivanje klobuka,

4,5 libre za krađu košnice,

⁶⁶ Isto, str. 99.

3 celeza za psovanje žene po ženi , za udarac pesnicom te za krađe do 20 soldina,

9 libara za krađu ovce,

6 celeza za psovanje vijećnika, za udarac pesnicom koji je prijavio prisežnik, za udarac batinom u ruci, za krađe do 5 libara,

13,5 libara za krađu mladog magarca ili junice,

12 celeza za udarac nožem ili povredu bacanjem kamena,

25 libara za pljusku osobi koja nije vijećnik,

27 libara za krađu magarca,

36 libara za krađu ždrijebeta, kobile i krave,

22 celeza za nedozvoljeno prevoženje stranaca iz otoka

50 libara za pljusku vijećniku i krađu vrijednosti od 25 do 50 libara,

60 libara za krađu vola ili konja

50 celeza za odsječeni ud.⁶⁷

Iz danih podataka vidljivo je kako krađa sitne stoke nije smatrana teškim prijestupom, vjerojatno zbog toga što je na Krku bilo puno grla sitne stoke, koja je bila dostupna i, očito, povoljna, pa se gubitak takve životinje nije smatrao velik prijestupom. Puno težim prijestupima smatrane su krađe većih životinja, poput goveda, magarca ili konja koji su bili puno skuplji za nabaviti, ali i održavati, a istovremeno su pojedincu bili puno važniji i korisniji od sitne stoke jer su se osim za proizvodnju i prehranu koristili i pri obradi zemlje i putovanju. Usporedba detaljnih odredbi o krađi stoke sa relativno šturim odredbama o ostalim prijestupima upućuje na to kako je krčko srednjovjekovno društvo bili pretežito poljoprivredno i stočarski orijentirano. Stanovnici koji su vodili građanski i plemićki život očito su činili manji postotak društva, u suprotnom bi podaci u odredbama bili puno drugačiji i sličniji onima u Senju ili susjednom otoku Rabu iz čijih je statuta vidljivo kako su usmjereni na zaštitu građanskog sloja društva. Krčki se statut odnosi na čitav otok, pa je možda upravo to razlog zašto odredbama pretežito dominiraju one usmjerene ka zaštiti poljoprivrednih i stočarskih dobara stanovnika iz svih mjesta na otoku.

⁶⁷ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388.*, str. 77.

Zanimljivo je primijetiti kako u Krčkom statutu nema spomena ubojstvu, a isto tako se ono ne spominje ni u Senjskom statutu donesenom iste godine. Moguće je da su na tom području za slučaj ubojstva vladale nekakve odredbe običajnog prava u kojima je najčešće obitelj ubijenog postizala nagodbu sa obitelji ubojice, a najčešće se radilo o plaćanju dogovorenog iznosa obitelji žrtve za počinjen zločin. U Vinodolskom je pak zakonu više pažnje posvećeno ubojstvu. Već sam ranije spomenula članak po kojemu je kazna za ubojstvo kmeta 100 libara od kojih 88 dobiva obitelj ubijenoga, a 2 libra općina dok knez u ovom slučaju ne dobiva nikakvu naknadu. U Vinodolskom zakonu se govori i o ubojstvu člana kneževe obitelji. Ovdje se pod obitelj smatra kneževa šira obitelj tj. njegova obitelj i njegovi službenici na dvoru i u mjestima pod njegovom upravom. U ovom je slučaju odluka o kazni u potpunosti prepuštena u ruke kneza.

Sva tri zakona također predviđaju vrlo visoke kazne za silovanje žene, ali o tome ću podrobnije govoriti u idućem poglavlju.

Na temelji izloženih informacije može se vidjeti kako su Senj, Krk i Vinodol, iako podređeni istim vladarima, veoma različita područja što se jasno vidi u pravnim dokumentima. Svaki od zakona ima svoje posebnosti koje se više tiču zajednice, ali u glavnini sve kazne i podavanja djeluju na istom principu gdje se visina kazne određuje prema društvenoj prihvatljivosti prijestupa, a sam novac se dijeli između kneza, općine i žrtve na sličnom principu.

3. POLOŽAJ ŽENA NA KVARNERSKOM PROSTORU U SREDNJEM VIJEKU

Uvriježeno je društveno mišljenje kako je srednji vijek bio mračni period u europskoj prošlosti i kako je tada život za nekoga tko nije bio muškarac, bijelac i odgovarajuće vjeroispovijesti bio težak i ograničavajući. Posebno je često u medijima i filmskoj kulturi srednjovjekovna žena prikazana kao bespomoćna, nesamostalna, neodlučna, ali atraktivna kao što je slučaj srednjovjekovnih princeza u, primjerice, crtanim filmovima produkcijske kuće Disney poput Snjeguljice ili Trnoružice. Ipak, takav prikaz nije ispravan. Jasno je i očekivano da je uloga žene u društvu bila drastično drugačija od one današnje i kako su najveća prava i poštovanje imale žene viših društvenih slojeva, ali ona nikako nije bila tako crna da bi se ženu moglo svesti samo na bezglasnog člana obitelji i način produljenja loze.

Srednjovjekovna društva kvarnerskih gradova i općina linearno su se razvijala i mijenjala, a taj neprestani proces se u društvima odvija i danas. Kvarner je bio pod izraženim utjecajem Mletačke Republike i Ugarsko – hrvatskog kraljevstva, a pravnu osnovu svojih zakona statuti su crpili iz utjecaja rimskog i bizantskog prava, ali i suvremenih statuta susjednih gradova koji su u velikom broju doneseni od 13. do 15. stoljeća. Za očekivati je dakle kako će mnogi od ovih statuta imati slične, ako ne i iste članke, ali i kako će se prema području vidjeti utjecaj susjeda. Primjerice, očekujem da će članci o ženskim pravima i odnosu prema ženama biti slični i baviti se sličnom tematikom na područjima pod vlašću knezova Krčkih, a kako će u zakonima na prostoru Raba i Paga tema biti jače izražen utjecaj statuta ostalih dalmatinskih gradova i otočkih komuna.

3.1.KAZNE ZA NASILJE NAD ŽENAMA

Vinodolski zakon donesen je sto godina ranije u odnosu na Senjski i Krčki statut pa je za očekivati (računajući posebno na činjenicu da su sva tri donesena pod vlašću knezova Krčkih) kako u tom vremenskom periodu vinodolsko društvo nije prošlo nikakvu radikalnu promjenu koja bi članke Vinodolskog zakona učinila bitno različitima od članaka u Senjskom i Krčkom statutu.

Prva upadljiva činjenica u Krčkom statutu je kako je prva odredba o kojoj se govori ona o silovanju žene.⁶⁸ Nije uobičajeno da srednjovjekovni statuti započinju takvim člancima. Obično se započinje odredbama koje govore o općinskom ustroju i položaju, obavezama i pravima službenika. U Krčkom pak statutu prvenstveno se rješava pitanje silovanja žene i to izrazito detaljno. Navodi se u glavi kako žena tužbu mora podnijeti do tri dana nakon

⁶⁸ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Krčki statut*, 2008, str. 96.

silovanja (u suprotnom se tužba ne uvažava) i kako to mora dokazati trima dobrim svjedocima. U slučaju da se svi ti uvjeti ispune, optuženoga se stavlja na muke i detaljno ispituje. Kazna za priznanje krivice je smrt. Zanimljivi su uvjeti koji slijede nakon definirane kazne. Naglašeno je kako djevojka:

„...treba doći pred sud raspletena i vikom tražiti pomoć prije nego što dođe kući i pokazati mjesto gdje se nasilje dogodilo, a tada suci moraju optuženoga uhvatiti i na mukama saslušati.“⁶⁹

Naglaskom na to da djevojka mora doći raspletena i vikati, upozorava se koliko se opasnim i društveno neprihvatljivim smatralo ovo zlodjelo. Moguće je također kako su ovi uvjeti i neka vrsta zaštite od lažnih optužbi, jer je bilo manje vjerojatno da će neka žena, iz želje da naštetiti muškarcu prijaviti silovanje ako to podrazumijeva da mora vikom privući pozornost, biti raspletene kose (a kosa je tada imala veliku društvenu važnost i položaj se i bračni status često procjenjivao time je li joj kosa pokrivena pokrivačom/hovrlicom) i odvesti sud na mjesto prijavljenog zločina. Također je moguće da je ovo bila i pretpostavka ili čest slučaj u prijašnjim prijavama kada bi djevojka uspjela pobjeći, uznemirena i neuredna, i prijaviti zločin pa je ovo zbog čestog podudaranja ušlo u odredbu.

U odredbi se također naglašava kako žrtva mora imati svjedoke, a u slučaju da ih nema može prisegnuti zajedno sa 12 porotnika koji svjedoče u njenu korist od čega polovicu porotnika bira optuženi, a drugu polovicu žrtva u krugu svoje obitelji. Žrtvi se vjeruje čak i u slučaju da se trojica porotnika ne izjasne je li optuženi kriv ili ne.

Ovo dio odredbe uistinu je čudan jer je čin silovanja obično nešto što se događa tajno i u privatnosti, pa je stoga gotovo nemoguće naći svjedoke samom događaju. Moguće je kako je ovo još jedan od način zaštite od lažnih optužbi. Možemo očekivati da su pojedinci, u ovom slučaju žene, znali pribjeći i manipulaciji zakona kako bi nekome namjerno nanijeli štetu, u slučaju, primjerice neuzvrćene ljubavi, odbijanja ili osvete iz nekog drugog privatnog razloga. Istovremeno, potreba za svjedocima i porotnicima koji mogu jamčiti da žrtva govori istinu, a koji su članovi njene obitelji, stavlja naglasak na to da se na silovanje gledalo ne samo kao napad na čast djevojke nego i čitave njene obitelji. Silovanjem se narušava ugled djevojke, a samim time i njena poželjnost za brak, što posljedično šteti obiteljskom ugledu, stoga se ovaj čin smatra dvostruko neprihvatljivom sramotom, a iz toga proizlazi dokazivanje krivice mučenjem, komplicirani sudski proces i osuda na smrt. Ovdje dolazi do izražaj

⁶⁹ Isto.

važnost obiteljske zajednice u srednjovjekovnom krčkom društvu, pa i u tom svjetlu možemo protumačiti dugotrajan i komplicirani proces dokazivanja krivice silovatelju. Vjerojatno je sud, a potom žrtva sa svojom obitelji, želio biti siguran kako je silovanje sigurno učinjeno kako se ne bi nepotrebno ukaljao obraz obitelji, posebno ako je iz viših društvenih slojeva.

Senjski statut, jednako kao i Krčki kao kaznu za dokazano silovanje predviđa smrt, ali ne navodi detaljan postupak dokazivanja krivice kao što je slučaj u Krčkom statutu. Isti je slučaj u paškom statutu gdje se navodi samo:

„Naređujući zapovijedamo neka se nepovrjedivo obdržava: ako tko djevicu silom razdjeviči ili nasilno obljudi udanu ili već oskvrnutu ženu pa to prizna ili mu bude dokazano vjerodostojnim i primjerenim svjedocima, neka plati glavom“.⁷⁰

Navedeno je dakle samo što je zločin i kakva je kazna u slučaju dokazivanja istoga. Paški kazneni statut, kao i Krčki i Senjski silovanje žene kažnjava smrću, što nije slučaj kod Vinodolskog zakona i Rapskog statuta. Na području Raba i Vinodola silovanje se također kažnjavalo drakonski, ali kazne su bile pretežito novčane.⁷¹ U Vinodolskom se zakonu tako navodi da se za silovanje žene ili pokušaj silovanja silovatelja kažnjava kaznom od 50 libara u korist kneza i isto toliko u korist žrtve osim ako se s njom ne nagodi na neki drugi način.⁷² Silovanje se u Vinodolskom zakonu moralo dokazati sa 24 porotnika, dakle duplo većim brojem ljudi nego u krčkom statutu s time da je propust pri prisezi silovane ili jednog od porotnika bio dovoljan da se optuženoga oslobodi.⁷³ Ovakav se uvjet čini poprilično rigoroznim i zahtjevnim i dovodi u pitanje samu odredbu uopće. Zašto je sustav dokazivanja krivice bio toliko zahtjevan za žrtvu i toliko jednostavan za diskreditirati? Sasvim je moguće kako je ovo učinjeno da bi se zaštitilo moćnije članove vinodolskog društva, odnosno one koji su si i mogli priuštiti plaćanje kazne za dokazano silovanje. Time bi bio objašnjiv neuobičajeno velik broj porotnika potrebnih za dokazivanje krivice, jer zvuči malo vjerojatno kako bi žrtva uspjela pronaći 24 osobe u društvu koje bi potvrdile točnom njemu optužbu, tim više što se lako može pretpostaviti da su žrtve češće bile članice nižih društvenih slojeva. Također, vjerojatnije je i da će grešku u prisezi počinuti manje obrazovane osobe nižih društvenih slojeva nego članovi viših slojeva koji su gotovo uvijek bili pismeniji, obrazovaniji, a time i upoznatiji sa pravnim normama. Ova odredba tako naglašava to koliko

⁷⁰ *STATUT PAŠKE OPĆINE – STATUTA COMMUNITATIS PAGI*, ur. Dalibor Čepulo, Matica hrvatska Pag / Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Pag – Zagreb, 2011, str. 403.

⁷¹ BRATULIĆ, *Vinodolski zakon*, str. 97., MARGETIĆ, Lujo, STRČIĆ, Petar, *Statut Rapske komune iz 14. stoljeća, Rab – Rijeka*, 2004, str. 213.

⁷² BRATULIĆ, *Vinodolski zakon*, str. 97.

⁷³ Isto.

je društveno neprihvatljiv čin silovanja (novčana kazna za silovanje jedna je od najviših u Vinodolskom zakonu i iznosi isto kao i kazna za ubojstvo kmeta), ali i djelomično štiti počinitelja nametanjem teško ostvarivih uvjeta za dokazivanje krivice što narušava samu jačinu kazne ako pretpostavimo da je rijetko bilo moguće dokazati krivicu osim ako se nije dogodila ženi koja je članica viših društvenih slojeva i na glasu je kao poštena i čestita pa bi se onda lakše moglo pronaći osobe koji će joj biti svjedoci. Ipak, knez se štiti i u slučaju dokazivanja krivice, pa polovica iznosa, odnosno 50 libara, odlazi u ruke kneza. Daleko najzanimljivija odredba o silovanju je ona iz rapskog statuta:

„Utvrđujemo i određujemo, ako netko silom deflorira ili razdjeviči neku djevicu ili silom spolno opći s nekom udatom ili udovicom dobrog glasa, plaća 100 perpera za globu od kojih polovica pripada Općini, a polovica zlostavljenoj ženi i treba ostati cijelu i punu godinu dana izvan granica Rapskog kotara kako i gdje to odluči Vlast. A ako nema odakle može platiti rečenu globu, neka mu se iskopaju obje oči iz glave tako da nikada ne vidi. To se odnosi na žene poštene i dobrog glasa. Ako pak netko silom spolno opći s nekom bludnicom – kako se ne pristoji da živi uz isti propis kao i poštene i čiste – plaća 12 perpera. Ako ne može platiti tu globu, neka mu se odreže desna šaka, tako da se odvoji od ruke. Tkogod pak silom spolno opći s nekom bludnicom, koja javno drži javnu kuću, plaća 6 perpera globe. Ako ne može platiti tu globu, bičuje se i žigoše. Što se pak tiče sluškinja, hoćemo i određujemo da tko god silom opći s nekom sluškinjom, plaća 12 perpera globe. Ako ne može platiti, reže mu se desna šaka tako da se odvaja od ruke.“⁷⁴

U ovoj odredbi pak u prvi plan upada društvena diferencijacija žena. Sam princip novčane kazne isti je kao u tekstu iz Vinodolskog zakona – plaća se visoka kazna (100 perpera) od koje polovica pripada općini, a polovica ženi što naglašava činjenicu da se silovanje ne vidi samo kao zločin protiv žene nego i protiv društva u kojemu je počinjeno. Ovo je sasvim razumljivo pošto se silovanje smatra barbarskim činom koje šteti i žrtvi i društvenoj zajednici narušavajući njen ugled. Ono što upada u oči u tekstu odredbe Rapskog statuta je različita visina novčane kazne i kazne u slučaju da optuženik ne može platiti globu, ovisno o tome protiv koga je počinjeno silovanje. Iz odredbe je vidljivo kako se samo silovanje djevice ili poštene žene ili udovice dobrog glasa plaća izrazito visokom kaznom ili kopanjem očiju. Novčana kazna je izrazito visoka, ali u skladu sa iznosima ostalih statuta, dok je tjelesna kazna posebno zanimljiva. Ne kažnjava se smrću nego kopanjem očiju što je u ono vrijeme sigurno rezultiralo infekcijama i smrću, ali i onemogućavanjem normalnog svakodnevnog

⁷⁴ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Statut Rapske komune*, str. 213.

života počinitelja pošto ga je činilo gotovo potpuno nesposobnim za rad i normalno sudjelovanje u društvenom životu, a i vidljivo ga je označavalo kao silovatelja. Ovako visokom kaznom također se naglašava apsolutna neprihvatljivost postupka. Možda najupadljiviji dokaz o tome koliko je silovanje bilo neprihvatljivo je činjenica da je počinitelj zločina nad ženom iz visokih društvenih slojeva bio osuđen na polugodišnji izgon iz granica rapskog kotara prema uvjetima koje odredi Vijeće. Rapski statut ne donosi nikakve podatke o postupku dokazivanja krivice što sugerira da se ženi vjerovalo na riječ kada bi prijavila silovanje. Nadalje, kazna za silovanje bludnice je daleko niža od kazne za silovanje „poštene i čiste“ žene i iznosila je samo 12 perpera, uz pretpostavku da se i taj iznos onda dijelio između žrtve i općine. Upadljivo je kako se silovanje bludnice smatrano daleko inferiornijim zločinom. Isto je tako silovanje bludnice koja drži javnu kući smatrano duplo manjim zločinom od silovanja bludnice, a i fizičke kazne su proporcionalno niže (rezanje desne šake/bičevanje i žigosanje). Najzanimljiviji je ipak navod kako se silovanje sluškinje kažnjava jednako kao i silovanje bludnice. Ovo u prvi plan ne stavlja problematiku položaja žene, kao u drugim društvima, nego problematiku položaja žene u određenom društvenom sloju. Jasno je kako je položaj žena u Rabu bio dobar, ali i kako nisu sve jednako vrijedile u očima zakona pa su tako bludnice i sluškinje smatrane daleko manje vrijednima od plemkinja i poštenih žena. Prvo treba postaviti pitanje tko su uopće bile poštene žene? Najvjerojatnije je da su to bile supruge i kćeri plemića i poštenih, odnosno imućnijih građana viših slojeva i udovice muškaraca koji su smatrani poštenima. Bludnice, i bludnice koje imaju javne kuće, smatrane su daleko manje vrijednima od tih poštenih žena, što je često bio slučaj u srednjovjekovnim društvima gdje su bludnice smatrane manje vrijednima i društveno minornima. Najzanimljivija stavka je ipak kazna za silovanje sluškinje koja iznosi isto kao i za silovanje bludnice. Sluškinje su dakle smatrane jednako društveno važnima kao bludnice. Bez obzira na činjenicu da se težina zločina određivala prema društvenom položaju žene i da je jedna skupina žena smatrana osmerostrukom važnijom i vrijednijom od svih ostalih (a pogotovo bludnica koje su držale javne kuće, koje su smatrane šesnaesterostruko manje vrijednima od poštenih žena i dvostruko manje od sluškinja i bludnica, što opet naglašava koliko su potonje bile smatrane manje vrijednima), činjenica je kako su sve bile zaštićene u očima zakona i to po istom principu, ali sa različitim kaznama.

Iz ovog je teksta vidljivo kako su žene na Rabu bile u možda najboljem položaju na kvarnerskom prostoru. Nije naveden nikakav dokazni postupak nego samo kazne koje su bile vrlo visoke i sramotne za počinitelja jer sa njima mora živjeti čitav život i biti prepoznat

prvenstveno kao silovatelj. Moguće je kako je ovaj pristup bio vrlo učinkovit i kako počinitelji iz tog razloga i nisu bili toliko skloni počiniti zlodjelo. Sama činjenica da nije naveden nikakav dokazni postupak ili količina svjedoka koji bi potvrdili ženinu priču pokazuje kako su žene imale velika prava i slobode u rapskom srednjovjekovnom društvu i kako ih se smatralo vjerodostojnima i sposobnima za donošenjem samostalnih odluka i racionalnih zaključaka pa im se vjerovalo u slučaju prijave zlostavljanja.

Rapski statut donosi još jednu zanimljivost kada je u pitanju povreda spolne slobode žene. Glava 67. Rapskog statuta nastavlja se na Glavu 66. o silovanju, a govori o pokušaju silovanja.⁷⁵ Pokušaj silovanja spominje se i u Vinodolskom zakonu, ali u odredbi o silovanju i tretira se isto. Rapski statut pak pokušaj silovanja definira kao potpuno odvojeni prijestup. U odredbi stoji kako je na Vijeću hoće li pokrenuti postupak protiv počinitelja ili ne. Kazna je bila dvostruko niža od one za silovanje poštene žene i iznosila je do 50 perpera i izgon iz grada na period od šest mjeseci. U ovoj se glavi ne spominje status žene koju je okrivljeni pokušao silovati već se samo naglašava da Vijeće po pokretanju postupka donosi odluku o tome koliki iznos okrivljeni treba platiti i pod kojim uvjetima će biti proveden izgon iz grada. Zanimljivo je kako se visina kazne, kako i stoji u tekstu odredbe, definirala: „...uzimajući u obzir količinu i kakvoću čina i osoba“, što sugerira da nisu svi pokušaji silovanja bili gledani isto, te da je vjerojatno postojao neki kriterij prema kojemu bi se sam čin karakterizirao lakšim ili težim, ali da je bilo bitno i to tko ga je počinio i protiv koga.⁷⁶ Čini se, na temelju prijašnje odredbe, kako su i ovdje najbolje zaštićene žene viših društvenih slojeva i one koje su u društvu promatrane kroz pozitivnu prizmu, a zanemarenije su sluškinje i žene za koje se držalo da su sumnjiva morala. Ova odredba također izgleda kao dobro oružje za privremeno uklanjanje nekoga koga je pojedinac ili čitavo Vijeće smatralo smetnjom. Izgledno je također da su muškarci viših društvenih slojeva bili oslobođani optužbi pošto su u Velikom Vijeću mahom sjedili građani smatrani „časnima i poštenima“ pa je u ovom slučaju, kako to često biva običaj vladalo pravilo „vrana vrani ne kopa oči“. Isto je tako izgledno bilo da će Veliko Vijeće biti sklonije oštrije kazniti nekoga tko ne pripada njihovim društvenim redovima, a postoje velike indikacije da bi zaista bio u stanju počiniti zločin za koji ga se optužuje.

Silovanje je jedina tema kaznenog prava koja se provlači kroz sve obrađene statute tako da je u svakom od statuta barem jedna odredba koja govori o tome.

⁷⁵ Isto, str. 215.

⁷⁶ Isto.

Na temelju odredbi u pojedinim statutima vidimo kako su bile tretirane žene u zajednici i jesu li sve bile tretirane isto. U već ranije spomenutim odredbama Rapskog statuta vidljivo je kako sve žene, iako u najboljem položaju jer se njihovoj optužbi ne mora dodati jamčenje mnoštva svjedoka, nisu jednake pred zakonom pa je stoga i kazna viša ili niža proporcionalno tome kojem društvenom sloju pripada žrtva silovanja ili pokušaja silovanja.

Svako od društava u kojima su doneseni zakoni bi statuti bilo je drugačije i stoga je bilo potrebno i odredbe prilagoditi podneblju ili uvrstiti odredbe koje u drugim statutima i zakonima nisu bile prisutne.

Takav je slučaj sa Senjskim statutom i oštrim kaznama za zlostavljanje žena. Trebamo uzeti u obzir da je Senj bio jako lučko i trgovačko središte na sjecištu putova između Jadrana i unutrašnjosti. Posebno bi se u tome kontekstu mogla protumačiti odredba kojom se kaznom od 24 libre kažnjava nepoštenog čovjeka koji zlostavlja poštenu ženu ili ženu koja prodaje vino u vlastitoj kući.⁷⁷ Ne zna se točno što znači nepošten čovjek, ali logična bi pretpostavka bila da je to muška osoba koja je zabilježena kao prijestupnik. Stavka o zlostavljanju žene koja prodaje vino u vlastitoj kući ide u prilog slici Senja kao trgovačkog središta u kojemu se svakodnevno izmjenjivalo mnoštvo ljudi. Pošto zakoni doneseni unutar jedne općine vrijede za sve njene stanovnike i strance koje se zateknu na općinskom području, vjerojatnije je da su ove odredbe bile donesene za zaštitu senjskih žena, posebice onih koje su radile u uslužnim djelatnostima, od stranaca koji su prolazili kroz grad. To naravno ne znači da mimo stranaca stanovnici Senja nisu činili te prekršaje, ali za pretpostaviti je kako će ih prije učiniti netko tko se u gradu zadržava kratko vrijeme. Pojam nepošten čovjek se možda mogao djelomično odnositi i na pomorce koji su pristajali u Senjsku luku, posebno ako se u obzir uzme činjenicu da je Senjski statut poznaje još jednu odredbu o zlostavljanju žena, onu u kojoj se sa kaznom od 6 libara kažnjava pošten čovjek koji zlostavlja poštenu ženu.⁷⁸ Činjenica je kako je za zaštitom Senjskih žena od zlostavljanja očito bila izraženija potreba nego u drugim općinama, a nju je svakako najjednostavnije objasniti time da je to bio lučki i trgovački grad jer je to bila jedina izraženija razlika između Senja i ostalih njegovih kvarnerskih susjeda.

Ipak, najzanimljivija stavka o zlostavljanju žena je ona o zbacivanju klobuka sa glave. Vinodolski zakon prepoznaje jako visoku kaznu za namjerno zbacivanje šešira ženi sa glave.⁷⁹ Kazna za to je 46 libara koje počinitelj plaća oštećenog. Dakle, kazna je svega 2 libre manja

⁷⁷ MARGETIĆ, *Senjski statut*, str.42.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ BRATULIĆ, *Vinodolski zakon*, str. 83.

nego iznos koji dobiva žrtva silovanja. Ovo naglašava koliko se velikim prijestupom smatralo zbacivanje klobuka sa glave. Očito je kako je klobuk (u tekstu Vinodolskog zakona ženski klobuk naziva se hovrlica) u Vinodolskom društvu imao izrazito veliku važnost za ženinu čast. Ono što je najzanimljivije kada je u pitanju zbacivanje klobuka sa glave oštećene je činjenica da Vinodolski zakon donosi još jednu odredbu koja se odnosi na zbacivanje klobuka sa glave, ali ako je počinitelj žena. Kazna je u tom slučaju bila 2 libre knezu i 2 ovce oštećenju. Ovo sugerira kako su ovakvi ženski sukobi bili česti na području Vinodola i kako se nisu smatrali ozbiljnim prijestupom i napadom na žensku čast pa su stoga i bili tako blago kažnjavani. Dakle, žene i njihovo mišljenje ovima su protumačene kao manje vrijedne. Bez obzira na činjenicu da je pretpostavljeno kako će ženski sukobi i razmirice na javnom mjestu biti češći, samom kaznom vidimo da je mišljenje žene (u ovom slučaju mišljenje o drugoj ženi) smatrano daleko manje važnim od muškarčeva. Iste takve odredbe pronalazimo i u Senjskom statutu i Krčkom statutu. Krčki statut donosi kaznu od nešto više od 2 libre, a Senjski statut kaznu od tek 1 libre.⁸⁰ Sve ovo sugerira kako se u Vinodolu, Senju i Krku često moglo svjedočiti događaju da jedna žena drugoj namjerno zbacuje šešir sa glave, što je vjerojatno bila kopija muškog prijestupa koji je bio ozbiljna uvreda za čast žene kojoj je to učinjeno, pa su žene stoga jedna drugoj zbacivale klobuk kako bi naglasile svoje mišljenje o žrtvi. Žene su na ovaj način percipirane kao društveno manje vrijedne od muškaraca pa je time i njihovo mišljenje smatrano manje vrijednim ili gotovo zanemarivim jer se kazna za ove prijestupe čini više kao kompenzacija oštećenju neko ozbiljna opomena počiniteljici što istovremeno narušava važnost čina i pretpostavlja da će se dogoditi, odnosno pretpostavlja da će se žena ponašati gotovo lakomisleno i neprimjereno. Iako su žene dobro zaštićene u ovoj odredbi, i odredbama poput onih da mogu biti svjedocima samo ako nema muškaraca ili ako im sud to izričito dopusti, kao što je slučaj u Krčkom i Paškom statutu vidljivo je kako ženino racionalno prosuđivanje nije bilo smatrano vjerodostojnim kao što je bio slučaj kod muškaraca.⁸¹ Krčki i Paški statut nigdje ne donose odredbu kako se muškarcu vjeruje ili ga se uzima kao vjerodostojna svjedoka samo ako sud to dopusti, dok se ženama dopušta svjedočiti tek uz sudsku privolu. To se pokušalo objasniti time da sud štiti ženu i njenu prevrtljivu prirodu, odnosno da se ženina sposobnost racionalnog prosuđivanja smatrala toliko labilnom da je sud morao odlučivati hoće li ju se uzeti za obzir u svjedočenju, za razliku od muškarca koje već zbog samog svog spola smatran adekvatnim svjedokom koji će racionalno i savjesno surađivati sa sudom. Dakle, žena je bila zaštićena, ali tako da ju je sud zapravo štutio od same

⁸⁰ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Krčki statut*, str. 108.

⁸¹ Isto, str. 98, *Statut paške općine*, ur. Dalibor Čepulo, str. 64.

sebe i njene nevjerodostojne prirode. Zanimljivo je kako odredbi o klobuku nema u Rapskom i Paškom statutu pa je sasvim moguće da se velika važnost klobuka kao dijela ženskog identiteta i časti nije jednako raširila na ostalim kvarnerskim otocima.

3.2. ŽENE I TRAVARSTVO NA SREDNJOVJEKOVNOM KVARNERU

Žene se također spominju u još jednoj odredbi svih statuta analiziranih u ovom radu, onoj o travarima. Krčki statut donosi Glavu o ženskom trovanju:

„Nadalje odlučuju, ako bi žene prijetile otrovima, neka se stave u klade; ako bi se utvrdilo da je doista riječ o otrovima, neka se stavi na mučenje. Ako na mukama prizna, neka bude spaljena. Sve to neka procijene suci.“⁸²

Krčki statut jedini navodi glavu o ženskom trovanju. U svim ostalim statutima jednostavno se navodi odredba o trovanju, vječarima/vračevima ili travarima i osobama koje prodaju ljubavne napitke (Paški statut). Svi drugi statuti donose odredbe usmjerene na djelovanje, ali ne i na spol osobe koja se bavi prodajom trava bez obzira na to koja je namjena tih trava. Rapski statut tako donosi poprilično kratku odredbu:

„Utvrđujemo i određujemo, ako neka osoba, bilo muška ili ženska, pripremi škodljive stvari drugoj osobi i to se dokaže spaljuje se vatrom.“⁸³

Odredba u Paškom statutu gotovo je identična, a Vinodolski zakon ima nešto drugačiji sistem kažnjavanja. U članku 59. Vinodolskog zakona stoji da ako se utvrdi da su neka žena ili muškarac vječ ili vječara, plaćaju 100 libara kazne ili su osuđeni na smrt spaljivanjem ako ne mogu platiti taj iznos.⁸⁴ Stoji kako je to odredba za prvi prekršaj odnosno optužbu. Ako se kazna plati, a osoba bude ponovno optužena za vraćanje knez ima mogućnost kazniti optuženu ili optuženog prema vlastitoj volji. Zanimljiva je visina kazne u Vinodolskom zakonu. 100 libara kazne svrstava ovu odredbu u jedan od najgorih prijestupa na području Vinodola i svrstava ju u istu skupinu sa silovanjem ili ubojstvom kmeta. Ovo je vrlo jednostavno objašnjivo. Čitavo područje Kvarnerskog primorja i otoka bilo je, kao i ostatak europskog kontinenta pod jakim utjecajem Katoličke Crkve, a posebno pod utjecajem kulta Djevice Marije i poticanja žena da streme ka njenoj čestitosti. Za pretpostaviti je kako su najčešće optuživane za vraćanje ili travarstvo osobe iz nižih društvenih slojeva koje nisu bile u mogućnosti platiti iznos od 100 libara kazne pa bi najčešće bile pogubljene, dok su si oni

⁸² Isto.

⁸³ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Rapski statut*, str. 205.

⁸⁴ Bratulić, *Vinodolski zakon*, str. 103.

imućniji moglo priuštiti plaćanje kazne i tako popuniti općinsku ili kneževu blagajnu. Visina ove kazne, ali i činjenica da je u svim ostalim slučajevima osim ovoga prisutna isključivo osuda na smrt, jasno ukazuje na to da se na vraćanje na srednjovjekovnom Kvarneru gledalo kao na nešto apsolutno neprihvatljivo pa su stoga i kazne bile drakonske kako bi pojedince potaknule da uopće ne čini te prekršaje koji su promatrani kao društveno vjerski neprihvatljivi.

Josip Bratulić u svojoj analizi Vinodolskog zakona navodi kako se vračarom nije smatralo vješticu nego ženu koja od raznovrsnih trava priprema lijekove koji su mogli imati koban ishod za onoga koji ih od nje kupi i konzumira.⁸⁵ Dakle ovdje se ne govori o vješticama ili čarobnicama koje, prema vjerovanjima, nekim nadnaravnim djelovanjem utječu na zdravlje ili dobrobit druge osobe nego na lijekove od trava koje žene prozване vračare spremaju.

Sasvim je realna mogućnost da bi moglo doći do trovanja i smrti prilikom konzumacije lijekova proizvedenih od trava, što je još jedan razlog zbog čega je kazna toliko visoka – računa se mogućnošću namjernog ili slučajnog ubojstva pojedinca koji svjesno ili nesvjesno konzumira pripravak. Uvijek postoji mogućnost pogreške u pripremi, branja krive sorte ili nedovoljnog poznavanja trava, ali i ljudskog organizma stoga nije iznenađujuće da su bili prisutni slučajevi u kojima bi netko došao po lijek koji bi ga na kraju ubio ili makar ubrzao proces. Zdravstveni i higijenski uvjeti u srednjem vijeku nisu bili idealni, a siromašniji slojevi nisu si mogli priuštiti posjet priznatih ili učenih liječnika stoga se narod često oslanjao na pomoć travara pa je smrt uzrokovana uzimanjem travarskog pripravka posebice odjekivala uzimajući u obzir činjenicu da su se travaru obraćalo za pomoć i u nadi da će se zdravstveno stanje poboljšati.

Senjski statut uopće nema odredbu koja bi se mogla usporediti sa odredbama ostalih statuta.

Ipak, ono što je upadljivo u svim odredbama osim one Rapskog statuta, gdje je jasno naglašeno kako se odredba odnosi na muškarca ili ženu (i to upravo tim redosljedom), jest činjenica da se polazi od pretpostavke kako će optužena za čaranje ili travarstvo ipak biti žena. Krčki statut to eksplicitno naglašava već u samom imenu odredbe, dok su drugi statuti nešto suptilniji i najčešće na kraju odredbe dodaju da sva pravila i kazne koje vrijede za ženu vrijede i za muškarca ako bude optužen. Na temelju svih članaka jasno je kako je u srednjovjekovnom kvarnerskom primorju i zaljevu žena bila ta za koju se pretpostavljalo da će biti sklona nauditi nekome trovanje ili biti vračara ili travarica što nije različito od prakse u

⁸⁵ Isto.

ostatku Europe gdje se vješticama, travarkama i trovačicama češće definiralo žene nego muškarce, čak do te mjere da je trovanje smatrano gotovo isključivo ženskim „stilom“ ubojstva zbog svoje česte suptilnosti i činjenice da nije zahtijevalo upotrebu sile.

Činjenica da je u svim statutima osim Krčkog pretpostavljeno kako bi trovač, travar ili vrač mogao biti i muškarac sugerira kako je očito bilo slučajeva u kojima su i muškarci činili djela propisana statutima kao nezakonita. Dodajući mogućnost u odredbe da i muškarac bude počinitelj općina se štiti u financijskom pogledu, ali i naglašava činjenicu neprihvatljivosti vraćanja ili travarstva bez obzira na to tko je počinitelj.

Paški Kazneni statut po ovom pitanju donosi dvije odredbe. Jedna se odnosi na davanje čarobne trave sa ciljem izazivanja smrti ili gubitka razuma (KS 16), a druga na davanje ljubavnih napitaka (KS 17).⁸⁶ Prva odredba se ne odnosi na travarstvo nego na crnu magiju i nadnaravne moći koje su također bile prvenstveno pretpostavljene ženama, ali nije se isključivala mogućnost da počinitelj bude i muškarac. Neuspješan pokušaj počinjenja ovih djela, a koji je bio dokazan čvrstim svjedocima ili priznanjem okrivljenog kažnjavan je gubitkom ruke ili oka, ali ono što je uistinu zanimljivo u ovoj odredbi paškog kaznenog statuta je činjenica da se naglašava kako u nedostatku dokaza knez u dogovoru sa sucima određuje kaznu koja je puno blaža – šibanje ili žigosanje.⁸⁷ U srednjovjekovnom gradu bilo je teško, gotovo nemoguće, sa sigurnošću utvrditi da je neka osoba otrovana i da je upravo optuženi bio trovač, pa je stoga i kazna u situaciji kada dokazi nedostaju ili nisu dovoljno čvrsti puno blaža kako bi se izbjegla stigmatizacija optuženog pojedinca koja je odsijecanjem šake ili kopanjem oka itekako vidljiva i sugerira što je optuženi učinio na isti način kao i odredba o kazni za silovanje u Rapskom statutu. Ovako uređena odredba upućuje na mogućnost manipulacije optužbama za crnu magiju u vremenima koja su prethodila donošenju statuta, pa je izgledno kako se ovakvim sastavljanjem odredbe u kaznenom statutu pokušalo umanjiti štetu za pojedince koji su bili optuženi lažno ili bez dostatnih dokaza. Ipak, ono što je također upadljivo je činjenica da za te situacije vrlo lako mogla definirati i oslobađajuća presuda. Ovako definirana odredba sugerira da je osoba, najčešće žena, optužena za čaranje i crnu magiju uistinu kriva jer bez obzira na činjenicu da dokazi u nekim slučajevima nisu bili sigurno dokazivi ili ih je bilo premalo, optužena bi osoba svejedno bila kažnjena bez obzira na činjenicu da je kazna bila manje uočljiva sa ciljem izbjegavanja stigmatizacije i oštećivanja optuženika. Vidljivo je kako je bilo vrlo lako optužiti ženu za crnu

⁸⁶ *STATUT PAŠKE OPĆINE*, ur. Dalibor Čepulo, str. 401.

⁸⁷ Isto.

magiju i pružiti nekoliko labavih dokaza koji bi je svejedno doživotno definirali vješticom ili travarkom – ovo je sigurno bilo vrlo moćno oružje u rukama muškaraca. Bilo je vrlo lako prijaviti mladu djevojku koja ih je odbila i na taj je način ocrniti u zajednici i otežati joj budući život i mogućnosti.

Paški Kazneni statut također strogo osuđuje i bijelu magiju, odnosno davanje „ljubavnog napitka“ s ciljem da se poremete bračni odnosi ili okrenu u vlastitu korist. Ipak kazna je bila puno blaža od one za crnu magiju. Počinitelj i pomagač kažnjavani su šibanjem i žigosanjem i jednodnevnim stajanjem na stupu srama sa sramotnom krunom na glavi.⁸⁸

Činjenica je kako su žrtve ovih odredbi u većini slučajeva žene, ali ono što je pozitivno je zahtjev za dokazivanjem postupka i mogućnost da se i muškarca smatra počiniteljem pa se tako stigma travarke barem djelomično miče se žene i stavlja i na muškarce u zajednici. Očito je kako je u srednjem vijeku travarstvo bilo sveprisutno pošto o njemu u barem jednoj odredbi govore svi statuti. Vidljivo je i kako se uloga travara u društvu povezivala sa ženom i kako je travarstvo bilo strogo osuđivano zbog čestih smrtnih ishoda nastalih zbog nedovoljnog poznavanja materije. Sve je ovo sigurno doprinijelo tome da se na žene gleda kao na inferiorniji sloj upravo zbog toga što su uz njih vezali epitete travarica, čarobnica i trovačica, a samim time i skupine čijem se samostalnom sudu nije mogle u potpunosti vjerovati.

⁸⁸ Isto.

4. VJERSKA PITANJA NA KVARNERU

Na prostoru Kvarnerskog primorja kroz povijest se ispreplitao utjecaju triju biskupija: Osorske, Krčke i Rapske. Širenjem kršćanstva u prvim stoljećima nove ere razvijaju se i nova crkvena središta i biskupije diljem Europe pa tako i na obalama Jadrana. Najstarije biskupijsko središte u hrvatskom primorju i na otocima je Krčka biskupija.⁸⁹ Ne postoje točni podaci o tome kada je osnovana, ali prema do sada analiziranim podacima, osnutak biskupije smješta se u 6. ili 7. stoljeće.⁹⁰ Sigurno je kako Krčka biskupija postoji barem otkada postoji i Rapska jer je nemoguće da jedan od tih samostalnih gradovima ima biskupiju, a drugi ne.

Uz Krčku i Rapsku biskupiju postojala je i Osorska biskupija. Sve su one stoljećima bile samostalne i koegzistirale su na području Hrvatskog primorja do 1828. godine kada su te tri biskupije ujedinjene.

4.1. ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU U VINODOLU

Analizirajući članke i odredbe već ranije spomenutih statuta, vidljivo je kako je odnos Crkve sa lokalnim stanovništvom bio vrlo blizak. Već iz određenih članaka vidljivo je kako je duh kršćanskog života i kršćanskih moralnih ideala prisutan na srednjovjekovnom Kvarneru. To se može iščitati, primjerice, iz članaka o vraćanju ili iz onih o postupanju sa ženama kako bi se zaštitila njihova čestitost. Ovi se stavovi poklapaju sa onima iz ostalih država Europe, ali i sa stavovima i učenjima Rimokatoličke crkve koja je, posebice u srednjem vijeku, bila najveći moralni kompas vjerske Europe.

Ipak, iz drugih je članak vidljivo da je, unatoč svakodnevnicu prožetoj vjerom, odnos Crkve i lokalne vlasti bio nešto drugačiji.

Na temelju članaka iz Vinodolskog zakona, vidljivo je kako se pokušalo suzbiti previše slobodno ponašanje Crkve kao institucije, ali i pojedinaca koji djeluju u njeno ime. Prvenstveno je zanimljivo to da se u prvih pet članaka Vinodolskog zakona definira odnos Crkve i lokalne vlasti. Zanimljivo je kako sam tekst zakona počinje upravo definiranjem ovog odnosa. Za pretpostaviti je da je tako zbog toga što su glavna prava Crkve i njenih biskupa bila općepoznata stvar utvrđena u crkvenom pravu, pa su stoga zapisana prva, ali isto tako sugerira i to da je svjetovna vlast htjela naglasiti da upravo ona u svom zakonu definira

⁸⁹ FIORENTIN, Anna Maria, *Krk Splendissima civitas curictarum*, Krk, 2004, str. 97.

⁹⁰ Isto.

odnose sa crkvom, a posebice biskupom. Pretpostavljam kako je i jedno i drugo točno, a tome u korist ide i činjenica da se u daljnjim člancima Vinodolskog zakona navodi još odredaba vezanih uz svećenstvo koja se nalaze na raznim mjestima i djeluju ubačene kao da su se zapisivale kako se netko dosjetio. Sve su one redom vezane uz niže crkvene slojeve, odnosno svećenstvo i redovništvo što sugerira da su upravo onih prvih pet članaka o odnosu prema biskupu bili od ranije jasno definirani, a ovi ostali su proizašli iz suživota sa crkvenim redovima.

U zakonu se nailazi na članke poput čl.1. koji govori o posveti javne crkve u Vinodolu.⁹¹ Ova je odredba jako zanimljiva jer nam daje nekoliko informacija o odnosu vlasti prema Crkvi. Članak govori kako biskup koji posvećuje crkvu u svom biskupijskom središtu ne može za to posvećenje tražiti više od 40 soldina mletačkog novca i jedan ručak i jednu večeru, ali samo od onih koji su istu crkvu dali posvetiti.⁹² Đakon koji sudjeluje s biskupom u tom procesu može dobiti najviše 15 bolanača mletačkog novca.⁹³

Zanimljiv je iznos koji se navodi kao najviši mogući kojeg biskup može zatražiti za posvećivanje crkve. Taj se iznos poklapa sa najnižim iznosima kazni i podavanja kojeg pojedinac mora platiti općini ili knezu.⁹⁴ Postavljanjem ovog iznosa naglašava se činjenica da bi posvećivanje samo po sebi moralo biti biskupova dužnost, a ne prilika za ostvarivanje financijske dobiti. Isto tako je zanimljivo da se obroci limitiraju na jedan ručak i jednu večeru. Za pretpostaviti je kako se ta dva obroka odnose na onaj dan u kojemu biskup izvrši posvećivanje crkve. Naglasak je i na tome da sve to može tražiti samo od onih koji su ga pozvali da učini posvećivanje. Ovako formuliran članak sugerira kako su Vinodolci i knez pokušavali suzbiti biskupsku samovolju i hranjenje na tuđi račun. Navođenje činjenice da sve rečeno biskup može tražiti samo od onih koji su ga zvali da crkvu posveti sugerira kako su biskupi ranije iskorištavali i ostatak stanovništva u svoju korist u slučaju posvećivanja Crkve.

Na biskupsko samovoljno djelovanje veže se i čl.2. koji jasno govori kako se biskup od javnih opatijskih ili samostanskih crkava ne može tražiti niti uzeti ništa više od onoga što im kaštald, odnosno osoba koja se brine o crkvenom blagu, dobrovoljno želi dati.⁹⁵

⁹¹ Bratulić, *Vinodolski zakon*, str.73.

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Kazna od 40 soldina koji su se plaćali knezu bila je određena za, primjerice, tučnjavu između kmetova. Isto, str. 83.

⁹⁵ Isto, str. 73.

Ovdje je jasno vidljivo kako se opatije i samostani u Vinodolu smatraju javnima i samostalnim u odnosu na biskupa te se na ovaj način štiti njihova financijska stabilnost, a opet se ne narušava odnos sa biskupom i crkvenom hijerarhijom jer je za pretpostaviti kako će svaka opatija ili samostan nešto dobrovoljno dati biskupu.

Od svih početnih članaka zakona najzanimljiviji je ipak čl.3. koji govori o odnosu svećenika pojedine općine sa biskupom, ali nam daje i informacije o percepciji osobe biskupa u očima Vinodolaca:

„Zatim, što se tiče svećenika rečene općine, isti taj biskup ne može ništa narediti ili uzeti, nego kada on sam pošalje ili ide po kneštvu, u svakom gradu vinodolskom koji on pohodi, moraju mu svećenici onoga grada dati jedan objed i jednu večeru; nikako mu nisu dužni ponijeti taj objed i tu večeru izvan područja onoga grada. I rečeni popovi i žakni nisu dužni ni za jedno drugo podavanje biskupu, osim ako bi koji što počinio ili zgriješio, a za što bi morao platiti kaznu – taj biskup može od krivaca naplatiti 40 mletačkih soldina za kaznu; višu kaznu ne može naplatiti od tih svećenika i žakana.“⁹⁶

Iz ovog članka vidljivo je kako se utjecaj samog biskupa pokušava suzbiti. Očito je kako su svećenici u Vinodolu, barem financijski, bili promatrani isto kao ostatak lokalnog stanovništva. Zanimljiv je dio članka koji naglašava kako svećenici nisu dužni biskupu odnijeti obrok izvan područja grada u kojem žive.⁹⁷ Dakle, ovlasti biskupa nad određenim svećenikom prestaju u trenutku kada on napusti svećeničko mjesto prebivanja. Ovaj dio odredbe moguće je protumačiti kao naglasak na to da se biskup ne može mjeriti sa knezom koji ima vlast nad čitavim područjem Vinodola. U suprotnom, čitav svećenički sloj odgovarao bi istovremeno dvije osobe – knezu i biskupu. Ograničavanjem ovlasti biskupa stavlja se naglasak na to tko je na tronu društvene ljestvice. U ovom članku ponovno je naglašen financijski aspekt odnosa sa crkvom. Iznos u pitanju je opet 40 mletačkih soldina, maksimalni iznos kazne kojeg je biskup mogao naplatiti.⁹⁸

Naglaskom na ovaj razmjerno nizak iznos u odnosu na one koje je mogao naplatiti vladar upućuje na to da se ovom mjerom djelomično pokušavalo suzbiti biskupsko gomilanje bogatstva što sugerira da se biskupska riznica punila na druge načine, a kneštvo je ovim odredbama pokušalo djelomično kontrolirati priljev bogatstva u Crkvu. Vjerojatno se veliki dio crkvenog bogatstva temeljio na darovima i oporučnim dodjelama koje nije bilo moguće

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto.

zabraniti bez da se pokrene potpuno rat sa biskupijom i Crkvom uopće. Očito su viši crkveni slojevi bili dobrostojeći kada im Vinodolski zakon odobrava nizak iznos naplate kazni i usluga koje se odnose na dobrobit čitave zajednice.

Knez i biskup izjednačeni su u samo jednoj situaciji, onoj koja se odnosi na prehranu prilikom putovanja po vinodolskom kneštvu koja im nalaže da što god od stoke oduzmu kmetovima, plemićima i svećenicima za prehranu svoje svite moraju i platiti.⁹⁹

Već na temelju ovih odredaba vidljivo je kako je utjecaj Crkve u Vinodolu bio velik i kako su ga knez i lokalno stanovništvo pokušavali suzbiti ili barem djelomično kontrolirati. Tome u korist idu i čl.15 i čl. 16 Vinodolskog zakona koji govore o tome da su svećenici, kao i svi drugi stanovnici, dužni čuvati noćnu stražu u gradu (čl.15.)¹⁰⁰ i da niti jedan svećenik ne može postati župnik bez dozvole kneza i općine (čl. 16.).¹⁰¹

Ova dva članka nam govore puno o odnosu Vinodolaca i kneza prema svećenstvu i Crkvi. Prvenstveno, govore da su svećenici, bez obzira na činjenicu da su pripadnici crkvenih redova, a time i određenog društvenog sloja, dužni izvršavati iste obaveze kao i ostatak stanovništva. Tretira ih se dakle kao obične članove zajednice. U originalno tekstu za svećenika se koristi riječ pop. Nije u potpunosti jasno odnosi li se tako ova odredba na čitavo svećenstvo ili na samo jedan određeni sloj. Kako Josip Bratulić navodi, popovi su u srednjem vijeku bili povlašteni društveni sloj, a Nada Klaić navodi kako su izjednačeni s kmetovima i kako su popovi zapravo pomoćnici svećenika što ipak izgleda malo vjerojatno.¹⁰² Bez obzira na činjenicu da nije u potpunosti jasno što se podrazumijeva pod pojmom pop, vidljivo je kako je u očima lokalne zajednice taj pojedinac ravnopravan sa stanovnikom Vinodola u svojim dužnostima prema zajednici u kojoj živi. Iz drugog je članka vidljivo kako općina i knez pokušavaju utjecati na izbor župnika. U potpunosti je jasno da je ova odredba donesena kako bi se kontroliralo koga se bira na poziciju župnika određene općine. Sigurno je kako su knez i općina bili skloni odabrati kandidata koji odgovara njima, koji im je sklon ili za kojega znaju da neće raditi protiv dobrobiti zajednice u korist Crkve ili u svoju osobnu korist. Dakle, bez obzira na činjenicu što se radi o napredovanju u crkvenu funkciju, glavnu riječ ima lokalna zajednica. Isto se tako može protumačiti i čl.17. koji govori kako niti jedan kmet ili čovjek iz općine ne može pristupiti redovničkoj zajednici bez da to odobri knez i općina.¹⁰³ U

⁹⁹ Isto, str. 75.

¹⁰⁰ Isto, str. 79.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² KLAJĆ, Nada, *Vinodol*, str. 135.

¹⁰³ Bratulić, *Vinodolski zakon*, str. 80.

potpunosti je jasno da se ovom odredbom pokušavali spriječiti pristupanje redovničkim redovima onih pojedinaca koji bi im pristupili sa svojom zemljom ili onih koji nisu imali nasljednika. Ako se uzme u obzir činjenica da je ovaj članak naknadno donesen i da je tako odvojen od početnih, generalnih članaka koji se odnose na uređenje odnosa sa Crkvom i biskupom može se naslutiti kako je ovo bila česta praksa u srednjovjekovnom Vinodolu kojoj se ovim postupkom pokušali stati na kraj ili ju makar regulirati. Sigurno je kako knez i općina nisu spriječili sve pojedince koji su se pokušali priključiti crkvenim redovima, to bi izazvalo sukobe između Crkve i lokalne vlasti. Ipak, sigurno su kontrolirali tko se priključivao redovima i koliki je kapital donosio.

Vidljivo je kako su svećenici u Vinodolu smatrani ravnima ostatku lokalnog stanovništva. Kako bi se inače drugačije objasnilo čl. 36. Vinodolskog zakona u kojemu je određeno da isti zakon vrijedi i za svećenike i za kmetove u slučaju međusobne krađe?¹⁰⁴ Ovim se naglašava kako je svećenik u očima zakona i kneza ravan kmetu i kako nije ni po čemu povlašten zbog toga što je pripadnik Crkve. Ipak, crkvena imovina zaštićena je u nastavku čl. 36. gdje je definirano kako je svaka krađa iz crkve, samostana ili opatije jednako težak zločin kao da netko ukrade od kneza i plaća se isto toliko.¹⁰⁵ Iz ovoga vidimo zanimljivu razliku u pogledu na pojedinog člana Crkve i na Crkvu kao zajednicu ili zajednice unutar nje. Dok su svećenici, u očima zakona, promatrani kao obični građani, sama Crkva promatrana je kao nešto puno moćnije. Ovakav pogled na podjelu u potpunosti odgovara usporedbi vinodolskog kmeta sa knezom. Crkva, samostan i opatija viđeni su i kao mjesto molitve i štovanja pa je potpuno razumljivo da se krađa iz jednog od tih objekata smatra teškim prekršajem ravnim krađi od kneza jer je u očima srednjovjekovnog čovjeka bogohulno krasti iz „kuće Božje“. Možemo zaključiti kako je bio prisutan strah od Boga i njegova gnjeva – jer ako se krade iz crkve krade se direktno od Boga, ali ne i od njegovih zastupnika na zemlji. U čl.36. nigdje nije spomenuto na koji se način tretira krađa od biskupa. Moguće je kako je i on u očima Vinodola bio samo Božji predstavnik na zemlji, ali moguće je i kako krađe biskupa nisu bile uobičajena pojava jer su biskupske palače inače na dobroj poziciji u gradu i dobro zaštićene.

Sve nas ovo navodi na ideju da u Vinodolaca, kao i ostalih srednjovjekovnih žitelja hrvatskih zemalja kao i ostalih europskih područja bila izražena vjera u Boga i strahopoštovanje prema Njemu i mjestima štovanja, ali i da je postojao određeni prijezir prema svećenstvu, posebno višim slojevima, koji su propovijedali poniznost i siromaštvo kao sredstva koja čovjeka čine

¹⁰⁴ Isto, str. 87.

¹⁰⁵ Isto.

bližim Bogu, a istovremeno su živjeli u raskoši i ne uvijek u skladu sa kršćanskim moralnim idealima. U duhu ovoga zaključka može se protumačiti i činjenica da se u posljednjem članku Vinodolskog zakona koji govori od svećenstvu, čl.58., određuje da svećenik mora svaki dan služiti misu i druge svete službe osim ako nije opravdano spriječen.¹⁰⁶ Kazna za neopravdano nesluženje mise je jedan vol, što je tada bila poprilično visoka kazna.¹⁰⁷ Očito je kako su postojali svećenici koji su pristupali Crkvi, ali su izbjegavali svakodnevno održavanje misa što je bila njihova dužnost.

Ova odredba još jednom naglašava činjenicu da se svećenike promatralo kao članove društva, a da bi društvo funkcioniralo kako treba svaki njegov član dužan je izvršavati svoje obaveze. Ovom odredbom vjerojatno se pokušalo stati na kraju svećenicima koji su se Crkvi pridružili zbog vlastite koristi, zaštite i lagodnije načina života.

Iz svih je ovih odredaba vidljivo kako su Vinodolci bili vjernici, ali u Crkvu nisu imali puno povjerenja. Svaki od članaka Vinodolskog zakona pokušava suzbiti pretjerano bogaćenje Crkve, ali i njezinu pretjeranu samostalnost, što je vidljivo u odredbama o tome da župnika bira općina i knez i da nitko ne može pristupiti samostanu bez kneževa dopuštenja. Očito je kako je Crkva u Vinodolu bila bogata i utjecajna i kako je većinu svog materijalnog bogatstva stjecala darovima i oporučnim darovima, što lokalna vlast nije mogla spriječiti, pa su pokušali zaustaviti dodatno financijsko bogaćenje uvođenjem odredbi kojim se Crkvu i odnos stanovništva s njom barem donekle pokušalo kontrolirati. Jasno je da su knez i općina pokušavali dati do znanja Crkvi da nisu ravnopravni. To se može iščitati iz činjenice da se zakonom određuje kako je najviši iznos podavanja i kazne koji biskup može naplatiti jednak jednom od najnižih iznosa koje ime pravo potraživati knez. Ovo je jasna poruka biskupu da se poštuje njegovu osobu i funkciju, jer osim kneza i općine jedini zakonom ima pravo tražiti novac ili nekoga kazniti za prijestup, ali da je po utjecaju i važnosti daleko od kneževske i lokalne vlasti. Vinodolsko područje pripadalo je djelomično Senjskoj, a djelomično Modruškoj biskupiji. Kasnije je pripadalo i Krbavskoj biskupiji koja se prostirala izuzetno velikim područjem i koja stoga sigurno nije mogla dovoljno učinkovito pratiti događanja i ponašanje svojih članova na čitavom biskupijskom prostoru. Vinodol tko nije imao biskupijsko sjedište unutar svojih granica nego je nadređen biskup u Vinodol dolazio iz druge biskupije, što se poklapa sa detaljno definiranim odredbama o putovanju biskupa i obavezama svećenika pojedine općine prema njemu tijekom putovanja ili izvršavanja biskupskih obaveza

¹⁰⁶ Isto, str. 97.

¹⁰⁷ Isto.

na prostoru Vinodola. Stoga nije iznenađujuće da se od svih statuta na Kvarneru najviše o odnosu sa Crkvom govori u Vinodolskom zakonu kada je sam Vinodol bio fizički najudaljeniji od središta svoje biskupije, a time je i odnos između lokalne vlasti i Crkve bio najnejasniji.

Vidljivo je kako je crkva kao mjesto šovanja smatrana izuzetnom važnom za život i svakodnevnicu Vinodolaca, inače odredba o krađi iz crkve ne bi bila toliko velika. Problem dakle nije bila crkva, katolička vjera ili kršćanstvo već utjecajnost i bogatstvo Crkve kao institucije koja je kako takva predstavljala prijetnju lokalnim vlastima, knezu, ali i društvenoj hijerarhiji.

4.2. ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU NA KRKU

Otok Krk bio je usko vezanu uz Crkvu putem Krčke biskupije. Već sama činjenica da je na otoku bilo sjedište biskupije ide u prilog Krku kao bogatom i ekonomski jakim središtu. Na prostoru otoka Krka bilo je mnoštvo samostana i opatija, od toga čak sedam benediktinskih što čini polovicu svih benediktinskih samostana na hrvatskom tlu.¹⁰⁸ Broj samostana, crkava i kapela kroz stoljeća je rastao, dakle rasla je i ekonomska i gospodarska moć otoka jer je za podizanje svih tih zdanja bio potreban kapital.

O odnosu stanovništva sa Crkvom na Krku govore nam i već ranije objavljene i analizirane oporuke i pravni akti Krčana u kojima se dio vlastite imovine često ostavlja u ruke Crkvi ili se sa Crkvom postiže nekakav oblik dogovora u kojemu crkva profitira. Takav je primjer oporuka bogate Krčanke Cecilije de Vulpe od 10. srpnja 1348. u kojoj ona pozamašne iznose ostavlja krčkom kaptolu, ali i pojedinačnim crkvama ili samostanima koje je sama odabrala na temelju njihove važnosti u tijeku njezina života.¹⁰⁹ Ovakvih je primjera mnogo i pojedinci često ostavljaju uistinu velike iznose crkvenim redovima ili crkvama koje su redovito posjećivali za života. Ipak, nerijetko je bilo i situacija u kojima doći do dodijeljene ostavštine nije bilo tako lako pa se dodijeljeno moralo tražiti putem sudskih parnica.

Iz svih je ovih informacija vidljivo kako je financijska dobrobit crkve uvelike bila povezana sa dobrovoljnim darivanjem pojedinaca, što je bila česta praksa u srednjovjekovnoj Europi, pa tako nije zaobišla ni otok Krk. Nije iznenađujuće da se tome barem djelomično pokušalo stati na kraj pošto se, kao i u Vinodolskom zakonu, nije moglo zakonski zabraniti nekome da Crkvi

¹⁰⁸ BOLONIĆ, Mihovil, ŽIC – ROKOV, Ivan, *Otok Krk kroz vjekove*, Krk, 2002, str. 45-46

¹⁰⁹ MARGETIĆ, STRČIĆ, *Krčki statut*, str. 34

nešto daruje ili oporučno ostavi. Način na koji se to pokušalo zaustaviti ili barem ograničiti bogaćenje na nekim drugim područjima vidljiv je u dvije odredbe Krčkog statuta.

Prva od tih odredaba naslovljena je: *Glava o onome koji bi imao popa*.¹¹⁰ U toj se odredbi izričito zapovijeda da đakon ili svećenik ne može svoje roditelje niti bilo kojeg drugog čovjeka osloboditi službe kneževima Krčkim.

Prema tome kako je odredba formulirana, jasno je da su svećenici bili oslobođeni službe kneževima. Očito je kako je bilo pokušaja da se članove vlastite obitelji oslobodi službe kneževima – što je najčešće znalo novčanih podavanja na koje su bili obavezani svi stanovnici otoka. Ova odredba bi značila da je postojala praksa u kojoj su svećenici i đakon, najvjerojatnije, obiteljsku imovinu prepisivali na sebe ili računali čitavu svoju obitelj pod sobom kako bi izbjegli plaćanje podavanja.

Slična je glava naslovljena *Glava o udovici i đakonu* u kojoj se jasno određuje kako niti jedan udovica ne može usvojiti svećenika ili đakona govoreći „hoću ga uzeti i imati kao sina, kojeg nemam“ s namjerom da mu ostavi sav svoj imetak kako on ne bi dospio u ruke gospode.¹¹¹

U ovoj odredbi dolazi na vidjelo još jedan način na koji su se bogatili članovi Crkve – udovice bez djece bi ih usvajale i prepisivale na njih svoju imovinu tako da od nje ne mogu imati koristi knezovi Krčki pošto su svećenici bili oslobođeni obaveza i podavanja, za razliku od ostatka stanovništva. Ovaj je praksa očito bila česta kada se osjetila potreba da se zakonom zabrani i regulira bilo kakva mogućnost usvajanja člana Crkve koji bi tim usvajanjem postao jedini nasljednik imovine. Svećenstvo na Krku očito je bilo jako i mnogobrojno, tome svjedoči veliki broj opatija i samostana, ali i količina crkava koja je iz godine u godinu rasla. Bez obzira na to jesu li se crkve podizale privatno, crkvenim ili javnim novcem, u svakoj od njih svećenik je morao služiti misu. Za pretpostaviti je kako nije bio dovoljan samo jedan svećenik po crkvi nego da je trebao sigurno još jednog svećenika, đakona ili redovnika koji bi mu bili pomoć. Ovako prikazana slika svećenstva sugerira nam kako su bili brojčano veliki i rašireni sloj na otoku i kao takvi bili su opasnost za lokalnu vlast i autoritet kneževa Krčkih. Za širenje crkvenih redova bio je potreban kapital, pa se stoga i samo širenje može promatrati kao potvrda bogaćenja Crkve i jačanja njene moći i utjecaja.

Da je slučajno crkva bili manje imućna ili da je otok ekonomski bio slabiji sigurno ne bi postojala potreba da se donesu dvije odredbe poput ove. Gdje je manja ekonomska moć,

¹¹⁰ Isto, str. 104.

¹¹¹ Isto, str. 111.

manje se i gradi i podiže i manje je prostora za bogaćenje stoga ne bi bilo potrebe za većom količinom svećenika i ne bi se moglo manipulirati imovinom na ovaj način. U slučaju da je u jednoj od krčkih srednjovjekovnih općina bio jedan ili dva svećenika za kneštvo ne bi bio tako veliki problem da svećenik zaštiti svoju obitelj od podavanja ili da ga netko drugi usvoji kako bi izbjegao prelazak svoje imovine u kneževe ruke. U tom slučaju to bi se odnosilo na svega nekoliko obitelji u čitavoj zajednici. Sigurno je kako je u vremenu kada je na čitavu zajednicu postojao tako mali broj svećenika postojao jedan od dva statutom zabranjena običaja, što očito nije predstavljalo veći problem sve do godina koje su prethodile sastavljanju Krčkog statuta. Problem nastaje kada svećenstvo postane unosan posao, što je na Krku očito bio slučaj. Ovakve se odredbe ne bi donosile da na otoku nije bio velik broj svećenika koji su, kao takvi, predstavljali veliku financijsku prijetnju kneštvu jer je postojao realan strah od toga da će veliki dio kapitala iz kneževih ruku biti pretočen u ruke Crkve i pojedinih svećenika.

Bogatiji pojedinac ujedno je i društveno utjecajnija osoba pa je sasvim moguće da su kneževi donošenjem ovih odredbi pokušavali utjecati i na dodatno jačanje utjecaja Crkve i njenih pojedinaca. Svećenici su već sami po sebi, zbog prirode svojeg posla i poziva, utjecajni članovi zajednice čije su savjete pojedinci skloni slušati, a već samim time što su članovi Crkve lokalna zajednica će dobro promisliti prije verbalnog i fizičkog napada ili bilo kakve optužbe za rad protiv kneza i privođenja.

Članovi kneževe obitelji i bogatijih društvenih slojeva sigurno su njegovali dobre odnose sa Crkvom pošto su najčešće upravo oni naručitelji novih građevina i najveći dobročinitelji i donatori Crkve. Njihov život i svakodnevica često je bio isprepleten sa svakodnevicom bogatog i utjecajnog sloja Crkve jer su međusobno jedni od drugih imali koristi – vjerske, društvene, novčane. Ipak, razumljivo je kako se kneštvu i općinama nije sviđalo da se baš bilo koji član Crkve može obogatiti i širiti svoj utjecaj. Bilo im je daleko prihvatljivije da utjecajnijima i bogatijima postaju oni svećenici i članovi Crkve koje upravo bogatiji društveni slojevi i kneževa obitelj odluče javno i financijski podržati, a time i utjecati na njihovo djelovanje u vlastitu korist. Nekontrolirano bogaćenje svećenstva značilo bi nekontroliran rast utjecaja pojedinaca koji su knezu možda bili nepoznati i nepodobni koji možda nisu odgovarali ni samoj Crkvi. Stoga je sasvim očekivano postaviti pitanje je li i Crkva imala utjecaja u donošenju ove dvije odredbe koje, promatrane kao kontrola bogaćenja pojedinaca i samoj Crkvi u jednoj mjeri odgovaraju. Kao što sam napomenula, svećenstvo je samo po sebi utjecajna društvena skupina na čijem su savjetu, mišljenju i podršci pojedinci bili skloni vjerovati i držati ga ispravnim jer dolazi od Božjeg zastupnika na zemlji.

Ovakav položaj svećenika uistinu izgleda kao prijetnja knezu i njegovu autoritetu, a stvar postaje još teža kad se svećenici, pojedinačno, počinju bogatiti. Kneževi i općine stoga donošenjem ovih dviju odluka pokušavaju stati na kraju rastu pretjerane moći, utjecaja i bogatstva svećenstva koje njima kao političkim najjačim faktorima na otoku predstavlja veliku autoritativnu i društvenu prijetnju.

4.3.ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU NA RABU

Situacija na Krku nije puno drugačija od one na Rabu. Na ovom su otoku također u velikom broju prisutni samostani i svećenstvo. Rab je, kao i Krk središte biskupije što govori o njegovom utjecaju i moći u srednjem vijeku, ali i o jačini Crkve na prostoru Rapske komune.

Uz otok Rab i njegov odnos sa Crkvom veže se i legenda o Sv. Kristoforu koju je napisao rapski biskup Juraj Hermolais u svjetlu pokušaja Pavla Šubića da osvoji Rab.¹¹² Legenda jasno govori da su bila tri pokušaja osvajanja Raba i da niti jedan od njih nije bio uspješan što nam govori kako je rapski biskup bio pro mletački nastrojen. Ipak, taj isti je biskup zbog svoje očite sklonosti Mletačkoj Republici na kraju ekskomuniciran jer je Papin legat bio pro anžuvinski nastrojen.¹¹³

Ovaj događaj služi nam kao izvrstan dokaz toga da je život i djelovanje Crkve u srednjem vijeku bio neraskidivo vezan uz europske vladare i njihove međusobne sukobe svugdje, pa tako i na Rabu na kojem je očito veza Crkve i zajednice bila izrazito jaka.

U samom rapskom statutu odnos zajednice i Crkve spominje se u Trećoj knjizi statuta i definira se kroz tri odredbe koje govore o odnosu klerika i laika i o obavezama Crkve prema Rapskoj kuriji.

Prva od tih odredaba daje nam naznake o tome kako se promatralo klerike i laike. Jasno je definirano kako klerici i laici imaju ista prava.¹¹⁴ Dakle, kao i u Vinodolu, klerici su smatrani ravnopravnima laicima. Donosi se odluka kako „...ista prava koja laici dobivaju od klerika, neka dobiju klerici od laika...“.¹¹⁵ Zanimljiva su daljnja objašnjenja i iznimke koje kurija navodi. U obrazloženju odredbe indicirano je kako donesena odredba vrijedi osim ako Kurija procijeni da je klerik u svojim postupcima u prošlosti bio loš i nepravedan.¹¹⁶ Dakle, Kurija donosi odluku kako su klerici i laici isti samo u slučaju kada su život i postupci klerika bili

¹¹² MARGETIĆ, STRČIĆ, *Statut rapske komune*, str. 27.

¹¹³ Isto, str. 29.

¹¹⁴ Isto, str. 125.

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Isto, str. 127.

uzorni. Ovo nam sugerira kako je među klerom na Rabu postojao određeni postotak klerika čiji su postupci i ponašanje u očima javnosti bili smatrani lošima ili nemoralnima i koji su, kao takvi, smatrani nedostojnima toga da uživaju ista prava kao klerici i laici koji svoj posao obavljaju pošteno i u skladu s time uživaju sva prava u zajednici. Ovdje još jednom izlazi na vidjelo kako je moralno i pošteno postupanje imalo veoma veliku važnost u životu srednjovjekovnih Rabljana. Glava 2. dalje navodi kako laici koji su pod zaštitom klerika oslobođeni općinskih obaveza.¹¹⁷ Ovo je zanimljivo jer je očito kako je Rab po ovome bio jedinstven. Na Rabu je dozvoljeno upravo ono protiv čega su se druge zajednice na Kvarneru borile. Očito je kako je uloga Crkve u Rabu bila izrazito jaka i cijenjena kada su bili u mogućnosti tako utjecati na rapsku lokalnu zajednicu da su i oni i laici u njihovoj službi bili oslobođeni podavanja općini. Isto je tako navedeno da klerik koji ima majku udovicu i najstariji je od svoje braće i sestara i koji su time u njegovoj vlasti također oslobađa svoju obitelj općinskih podavanja, ali nemaju općinske povlastice i časti. U glavi je rečeno kako u nekoj ranijoj ispravi stoji da su članovi obitelji izuzeti samo od podavanja Knezu što nam ukazuje na to da je postojao isti ovakav dogovor između klerika i Kneza koji je sada proširen i na općinska podavanja bez uživanja povlastica i počasti.¹¹⁸ Dakle, klerik je imao dovoljno moći da, u ovom slučaju, izuzme svoju obitelj ako je on najstariji muškarac te iste obitelji. Drugim riječima, u izostanku oca koji se brinuo za obitelj kao glava obitelji ponaša se klerik, a time što je i sam oslobođen podavanja oslobođena je i njegova obitelj. Naglašeno je da su članovi obitelji oslobođeni podavanja i lišeni povlastica dokle god su u vlasti brata.¹¹⁹ Jasno je kako se ovom nadopunom htjelo izbjeći manipulaciju odredbe do koje bi došlo primjerice da u slučaju da sestra, brat ili majka stupe u brak, a i dalje su navedeni kao da su pod vlašću klerika bez obzira na to što se sada vode kao druga obitelj. Htjelo se spriječiti gomilanje izbjegavanja plaćanja općinskih podavanja ili uvlačenje velike količine ljudi u klerikovu obitelj istovremeno dopuštajući kleriku kao glavi obitelji da kroz određeni period vlastitu obitelj oslobodi općinskih podavanja što se može promatrati, u jednu ruku, kao neka vrsta općinske pomoći obitelji koja je ostala bez oca, a ima najstarijeg sina klerika. Ovo je, također, mogao biti i poticaj najstarijim sinovima u obitelji da se priključe Crkvi.

Ovo nas može navesti na zaključak da na samom otoku nije bilo toliko mnogo klerika na broj stanovnika kao što je bio slučaj na Krku gdje nigdje nije definirano može li sin klerik majku udovice i svoju braću ili sestre osloboditi podavanja. Zanimljiv je dio odredbe koji govori da

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Isto.

članovi klerikove obitelji u periodu neplaćanja općinskih podavanja nemaju pravo na općinske povlastice i počasti. Vrlo je jasna poruka iza ovog dodatka odredbi. Netko tko financijski ne doprinosi zajednici, a već je time što ne plaća doprinose nagrađen, ne može u toj istoj zajednici napredovati i imati časti. Ovakav se stav slaže sa jakim stavom Rabljana o moralnim i poštenim postupcima i poručuje članovima zajednice da se može napredovati samo ako to zaslužiš i ako doprinosiš zajednici u kojoj živiš i djeluješ.

Na ovu odredbu može se nadovezati Glava 4. koja govori o tome da rapski biskup može osloboditi općinskih podavanja samo tri osobe: svog ubirača četvrtine, svog volara i pastira koji u njegovo ime drži životinje.¹²⁰

Naglašeno je dakle da biskup, koji po svojoj funkciji ima zasigurno veliki broj laika koji rade za njega, može osloboditi samo tri svoja zaposlenika. Ovo je čini u potpunosti smislenom odlukom i mehanizmom zaštite Rapske kurije od toga da biskup oslobodi podavanja veliki broj rapskih stanovnika što bi istovremeno bio veliki financijski udarac za kuriju i općinske financije. Ta tri pojedinca zbog svoje su službe oslobođena podavanja, ali nisu izuzeti odgovornosti knezu za sva građanska pitanja i kazne. Odgovornost Knezu i Rapskoj kuriji definirana je i u Glavi 3. koja govori kako su svi laici u vlasti klerika dužni odgovarati pred Knezom i Rapskom kurijom.

Klerici u Rabu oslobođeni su općinskih podavanja, isto kao i dio laika pod njima. Ali ipak, i jedni i drugi, odgovaraju Knezu i kuriji u pravnim pitanjima i građanskim predmetima. Iz Glave 2. može se zaključiti kako su i klerici odgovorni Knezu i kuriji jer se naglašava kako je kurija ta koja treba procijeniti kakav je klerik bio u ranijim postupcima, a naglašeno je i kako ista prava koja laici dobivaju od klerika dobivaju i klerici od laika.¹²¹ Sve nas ovo navodi na zaključak kako nitko nije bio izuzet pravne odgovornosti prema Knezu i kuriji. Čini se kako su običan rapski laik i klerik u očima Rapske kurije bili isti, izuzevši činjenicu da je klerik bio oslobođen općinskih prodavanja. Ipak, klerik zbog toga, ali i činjenice da je bio član Crkve, a ne općinske zajednice, nije mogao društveno napredovati na Rabu dok je laik mogao.

Pitanje koliko je običan laik koji nije bio članom bogate obitelji mogao društveno napredovati, bez obzira na činjenicu da Rapski statut sve stanovnike navodi kao ravnopravne, pitanje je kojemu treba detaljnije posvetiti čitav jedan rad.

4.4.ODNOS CRKVE SA ZAJEDNICOM I SVJETOVNOM VLAŠĆU NA PAGU

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Isto.

Sve odredbe rapskog statuta vrijede i za područje otoka Paga do Novalje, odnosno do granice sa selima Caska i Slatina nakon kojih je počinjao paški teritorij.¹²² Proučimo sada odredbe Paškog statuta koje se odnose na Crkvu i vjerski život i koje nam pružaju uvid u to kakvu je ulogu igrala vjera i Crkva u svakodnevnom životu Pažana.

U Paškom statutu, za razliku od Krčkog, Rapskog i Vinodolskog zakona, nema odredbe koje izričito govori o odnosima lokalne zajednice sa Crkvom. Informacije o vjerskom životu možemo iščitati na temelju analize nekih odredbi koje se odnose na svakodnevni život, a istovremeno nam daju uvid u važnost Crkve na paškom području.

Očito je kako su blagdani bili važan dio paške svakodnevnice i mnogo je datuma kroz godinu bilo smatrano blagdanima. Zanimljivo je kako se u drugoj knjizi paškog statuta, u glavi 15. definira koji se datumi u Pagu smatraju blagdanima ili svečanima danima u kojima paški sud ne zasjeda.¹²³ Popis dana koji su smatrani blagdanima uistinu je dugačak. Blagdanima, odnosno neradnim danima za sud smatralo se: sve nedjelje, svetkovine u čast Djevice Marije, apostola i evanđelista, blagdan Uzašašća, blagdani Sv. Marka, Sv. Jurja i Sv. Mihaela, blagdani Spasitelja i Sv. Križa, vrijeme žetve, vrijeme berbe grožđa (od početka lipnja do kraja mjeseca i kroz čitav mjesec rujan), osam dana prije Božića pa do Bogojavljenja, ponedjeljak i utorak mesopusta, od Cvjetnice do malog Uskrsa i blagdan Tijelova.¹²⁴ Ako pogledamo datume koji se navode kao blagdani ili svečani dani, vidljivo je kako je većina datuma vezana uz crkveni kalendar, odnosno crkve svetkovine, a mali dio uz poljoprivredne poslove. Realno je pretpostaviti i očekivati da se sudski postupci u lipnju i rujnu, dakle vremenu žetve i berbe grožđa, nisu provodili upravo iz razloga što su ljudi tada gotovo čitave dane provodili u poljoprivrednim poslovima što je značilo da su provodili dane u polju, a ne u gradu pa je za očekivati kako se izbjegavalo vrijeme na parnice trošiti u lipnju i rujnu jer je to značilo pozornost posvetiti nečemu što nije poljoprivreda. Sasvim je logično da se iz tog razloga izbjegavalo upuštati u sudske postupke, koji sigurno nisu trajali jedan dan i gubiti vrijeme koje se moglo provesti u proizvodnji hrane i piće koji su se koristili čitave godine. Pretpostavimo da je svatko tko je mogao imao određenu količinu obradive površine, i bogati i siromašni i srednji građanski sloj imali su koristi od žetve i berbe grožđa, zato možemo pretpostaviti da je odluka od ne provođenju sudskih postupaka u lipnju i rujnu bila produkt čitavog stanovništva Paga.

¹²² *Statut paške općine*, ur. Dalibor Čepulo, str. 35.

¹²³ Isto, str. 201.

¹²⁴ Isto.

Ostali datumi koji su smatrani blagdanima vezani su uz Crkvu, ovo očito znači da je Crkva imala veliku ulogu u svakodnevnom životu Pažana. Sigurno je kako je vjera kod srednjovjekovnih Pažana imala veliku važnost, upravo se time i može obrazložiti činjenica da je većina datuma koji su smatrani blagdanskima vezani uz crkvene svetkovine. Nedjelje nije potrebno obrazložiti, u gotovo svima područjima u kojima je jako prisustvo Katoličke crkve nedjelja se smatra neradnim danom zbog vjerovanja da se Bog sedmog dana stvaranja svijeta odmarao nakon učinjenog posla. Neradni su i blagdani Sv. Marka i Sv. Jurja. Ovo je jednostavno objasniti. Sveti Juraj je zaštitnik grada Paga i dana kada se obilježavala njegova svetkovina sigurno je bio veoma svečan u očima građana. Sveti Marko je zaštitnik Venecije. Obilježavanje blagdana Svetog Marka govori nam o jakim vezama Venecije i Paga gdje se, barem u trenutku donošenja statuta, Veneciju smatralo veoma važnom za paški identitet. Iako su odnosi Venecije sa gradovima na hrvatskoj obali i otocima često bili promjenjivi, donošenje odluke od blagdanu Sv. Marka kao svečanom danu vidljivo je kako je Venecija od 1409. na dalje igrala imala dominantnu ulogu u Pagu i ovime je postavljena kao važan dio paškog identiteta.¹²⁵ Ostali datumi, poput blagdana Uzašašća, Božića, Bogojavljenja, Cvjetnice, Uskrsa i Tijelovo su među najvažnijim blagdanima katoličke Crkve što nam je još jedna potvrda toga kako je Crkva za srednjovjekovni Pag bila izrazito važna, toliko da se prema njenim blagdanima krojilo većinu blagdana, svećanih i neradnih dana same paške općine. U Glavi. 16. nadopunjena je odluka o blagdanima time da se sudi jedino putnicima i za počinjene zločine te u predmetima koji su državne prirode ili se tiču žetve i berbe.¹²⁶ Dakle, pokazano je kako činjenica da je blagdan ne znači da je sve dopušteno nego da se pojedinac, Pažanin ili putnik mora i dalje ponašati moralno i u skladu sa vrijednostima Crkve. Isto tako je zaštićena žetva i berba od moguće zlouporabe i nanošenja štete poljoprivredi.

Klerici su u Pagu pravno, dijelom, bili smatrani jednakima svjetovnjacima. Glava 38. Druge knjige paškog statuta navodi kako je crkvena osoba koja je na sud pozvana zbog nekretnine dužna odgovarati pred knezom i sudom, a ako se ne odazove sudi joj se kao svjetovnjaku.¹²⁷ Ne definira se o kakvoj je nekretnini riječ, crkvenoj ili privatnoj, ali se ovom odredbom sugerira kako se udio crkvenu osobu po pitanju nekretnine ne gleda kao člana crkve nego običnu osobu koja dolazi pred suda. Moguće je kako je ova odredba donesena kako bi se lakše kontrolirala količina nekretnina koja je iz ruku svjetovnjaka prelazila u ruke crkve ili koja je, u očima paškog suda, bila nepravедno stečena. Moguće je kako je ova odredba donesena i

¹²⁵ Isto.

¹²⁶ Isto, str. 202.

¹²⁷ Isto, str. 217.

kako bi se kontroliralo bogatstvo članova crkvenih redova u Pagu pošto su nekretnine oduvijek smatrane bogatstvom i garancijom bogatstva. Iz odredbe nije moguće iščitati više podataka jer nedovoljno jasno definira o kakvoj je vrsti nekretnine riječ, nije obrazloženo pitanje vlasništva niti točni razlozi zbog kojih bi crkvena osoba mogla biti pozvana na sud kada je u pitanju bila nekretnina. Nastojanja Pažana da se financijski i darovni aspekti odnosa sa Crkvom jasno definiraju vidljiva je i u Glavi 44. Knjige treće gdje se zakonom određuje koliko kojih zavjetnih darova je dužna dati općina pojedinim crkvama u Pagu.¹²⁸ Svim se crkvama daje ulje koje je bilo potrebno za uljanice, a samim time i za mogućnost održavanja i služena mise.¹²⁹ Jedina crkva koja osim ulja dobiva još i tamjan i svijeće jer crkva Svete Marije Velike, koja se danas nalazi u starom Pagu. Zanimljivi su ovakvi darovi općine Crkvi. Prvi zaključak koji pada na pamet je da se ovim materijalnim darovima izbjeglo novčano darovanje Crkve koje bi se onda moglo manipulirati i ne koristiti u one svrhe za koje je darovano, a isto se tako moglo tražiti dodatan novac po opravdanjem da dani iznos nije dovoljan. To navodi na ideju da je darovanje ranije možda i bilo novčano, ali se od toga odustalo upravo zbog činjenice da se nije moglo sa sigurnošću utvrditi gdje je novac potrošen pa su zavjetni darovi uređeni drugačije. Vidljivo je kako su svi zavjetni darovi takvi da služe na korist stanovnicima Paga i njihovom sudjelovanju u crkvenom životu. Svi su zavjetni darovi takvi da ih Pažani mogu „vidjeti“ u crkvi pri sudjelovanju u bogoslužju. Ulje se koristi za uljani, tamjan se osjeti u upotrebi, a svijeće se može vidjeti kako gore na oltaru. Ovo je na neki način i zaštita općine da uistinu vide korištenje onoga što su darovali. Dakle, darovi su potrošni, služe za potrebe crkve, ali služe i Pažanima. Upadljivo je kako se crkvi Sv. Marije daje osjetno veća količina zavjetnih darova što je za očekivati, pošto je to bila župna crkva, ali ako jednoj takvoj crkvi treba 24 stara ulja godišnje, kako je crkvi Sv. Jurja ili Sv. Frane dovoljan samo jedan star?¹³⁰ Ovo sugerira kako se u tim crkvama nisu održavala dnevna misna slavlja nego samo na neke datume kroz godinu. Naravno, te su crkve i površinom osjetno manje od crkve Sv. Marije, ali se razlika čini ipak prevelikom da bi samo površina bila u pitanju. Očito su te druge crkve misno slavlje služile samo povremeno, a dnevna slavlja bila su u župnoj crkvi. Također je moguće da su te druge, manje, crkve koje su bile raštrkane po gradu imale svoje cjelogodišnje dobročinitelje kako je čest običaj u gradovima. Imućniji pojedinci bili su skloniji darovati manju crkvu koja je u blizini njih ili koju iz nekih osobnih razloga najčešće posjećuju.

¹²⁸ Isto, str. 249.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Isto.

Pažani su posebno oprezno pristupali pojedincima koji su imali imovinu, a htjeli su pristupiti samostanu pa su toga zakonski uredili kako osoba koja želi ući u samostan može, ako želi, sastaviti oporuku prije zavjeta red vjerodostojnim javnim bilježnikom i sa izvršavanjem svih formalnosti prema Statutu.¹³¹ Dodano je da oporuka sastavljena nakon preuzimanja zavjeta ne vrijede i prema pravu ne obvezuje.¹³² Ovo je očito doneseno jer su postojali slučajevi u kojima bi pojedinci pristupili samostanu i tek nakon pristupanja odlučili sastaviti oporuku koja je, prema tonu ove odredbe, očito išla u ruke Crkve. Očito je, iz ove, ali i drugih odredaba, kako je odnos Paga prema Crkvi veoma sličan odnosu, Krka, Raba i Vinodola – stanovnici su vjernici i prema Bogu osjećaju strahopoštovanje, ali se očito i bore protiv pretjeranog bogaćenja crkva i rasta i utjecaja njene moći unutar njihove zajednice. Pag, isto kao i Vinodol nema biskupijsko središte nego ga biskup posjećuje izvana. Upravo je iz tog razloga više pažnje posvećeno „sitnijim“ pojedinostima odnosa sa Crkvom nego nekakvim većim, konkretnijim i izravnijim uređivanjima odnosa između općine i Crkve.

To možemo potvrditi i sa posljednje dvije odredbe koje govore o vjerskim pitanjima. Prva od tih odredaba je Glava 1. u Šestoj knjizi statuta koja govori o kažnjavanju pojedinaca koji kule imena Krista, Djevice Marija i ostalih svetaca i svetica¹³³, a druga je glava 13. iste knjige koja govori o zabrani otvaranja krčme nedjeljom prije mise.¹³⁴ Kazna za oba prekršaja je ista, novčani iznos od kojeg polovica ide prijavitelju. U nemogućnosti plaćanja kazne za psovanje, pojedinca se stavlja na stup srama.¹³⁵ Očito je kako su ideali čestitosti i vjerskoga života bili prisutni u svakodnevnom životu Pažana. Vidimo to iz činjenice da se psovanje imena važnih za Crkvu smatralo toliko velikim grijehom da se osobu može staviti i na stup srama. Kazna je iznosila 5 libara malih denara, tako da možemo pretpostaviti da je stup srama uveden kao garancija da će prijestup biti kažnjen jer se očito često događalo da pojedinci nisu imali zahtjevan iznos.¹³⁶ To nam sugerira da su prijestupnici najčešće bili osobe nižeg društvenog sloja koje si nisu mogle priuštiti plaćanje kazne pa bi najčešće završile na stupu srama. Stup srama je zasigurno mogao biti djelotvorna opomena za osobe višeg društvenog statusa da ne počine prekršaj (što očito nije bio, jer je postojala novčana kazna koju su bogati mogli platiti), ali za osobe iz nižih slojeva možda nije bilo tako. Ti su pojedinci često ionako bili društveno promatrani kao manje vrijedni, ako su još uz to bili smatrani pijancima ili bogohulnicima

¹³¹ Isto, str. 309.

¹³² Isto.

¹³³ Isto, str. 339.

¹³⁴ Isto, str. 347.

¹³⁵ Isto, str. 339.

¹³⁶ Isto.

pitanje je koliko je ova odredba bila učinkovita. Iznos same kazne nije bio jako visok pa je općina bila u mogućnosti napuniti blagajnu u slučaju prekršaja, a postojala je i alternativa koja je naglašavala koliko je psovanje imena Krista, Djevice Marije i ostalih svetica i svetaca bilo društveno neprihvatljivo. Uz ovu odredbu možemo povezati i odredbu o zabrani rada krčmi nedjeljom prije mise. Crkve u srednjovjekovnim gradovima bile su, najčešće, smještene u središtu grada. To je značilo da bi pojedinac koji nedjeljom ujutro odlazi na misu morao proći dio grada kako bi došao do, primjerice, glavnog trga na kojemu se nalazila crkva. Sigurno je kako bi u toj šetnji prošao uz nekoliko krčmi, koje su se također nalazile u središtu gradova. Pošto se nedjelja u očima srednjovjekovnih Pažana, a isto tako i Europljana, smatrala svetim danom i danom odmora koji se provodi u crkvi i krugu obitelji, otvorena krčma nedjeljom prije mise bila je u potpunosti neprihvatljiva. Već samom definicijom zabrane rada nedjeljom prije mise sugerira se kakva će se klijentela okupiti u krčmi – svi oni koji neće ići na nedjeljnu misu nego će piti u krčmi, možda još od prethodne noći. Otvorene krčme narušavaju nedjeljni mir pojedinaca koji prolaze uz njih u odlasku na misu, mir općine i čitave zajednice koja nedjelju smatra danom odmora, u skladu sa naukom Crkve. Dvije posljednje odredbe jasno nam ocrtavaju kako su Pažani bili religiozni i kako im je bilo važno živjeti u skladu sa crkvenim naukom gajeći veliko poštovanje prema Bogu, Kristu, Djevici Mariji i svecima Katoličke crkve u svakodnevnom životu, a posebno nedjeljom čiji je centralni događaj bilo misno slavlje.

Sve ove odredbe o Crkvi u različitim statutima, a ovdje sam navela samo one koji donose odredbe koje se odnose na Crkvu, prikazuju vrlo sličnu sliku srednjovjekovne Crkve i njenog odnosa sa stanovništvom. Crkva je na Kvarneru, isto kao i u ostatku Europe, bila moćan saveznik ili opasan neprijatelj pojedinca i lokalne zajednice. Kvarner je, sa nekoliko biskupijskih središta, bio mjesto velike važnosti i utjecaja Crkve koja se ispreplitala sa svakodnevnim životom što je nerijetko bilo nužno pravno regulirati i definirati gdje prestaje vlast Crkve, a počinje vlast lokalne zajednice. Svako od navedenih područja Kvarnera imalo je različit odnos, pa time i različite probleme sa Crkvom što se odražava na statutima. Vinodol nije imao biskupijsko središte pa je bilo potrebno regulirati odnose sa biskupom kada bi posjećivao općine, ali i sa svećenicima koji su djelovali u biskupovo ime. Krk se borio protiv velikog bogaćenja svećeničkog sloja dok je Rab pokušao regulirati odnos Crkve i općine u vlasti nad laikom koji je pod crkvenom vlašću. Očito je kako je odnos sa Crkvom bio dinamičan, dovoljno dinamičan da se određene stavke moraju definirati zakonom, ali je

istovremeno bio neraskidiva simbioza jer je Crkva, zbog svog utjecaja, bogatstva, ali i društvene važnosti, bila potrebna kneževima, općinama i lokalnoj zajednici.

5. ZAKLJUČAK

Kvarnerski prostor kasnog srednjovjekovlja ravnao je svoju svakodnevnicu prema statutima koji su se doticali gotovo svih aspekata svakodnevnog života. Odredbe analizirane u ovom diplomskom radu odnose se na kazne i podavanja, položaj žena i Crkvu. Na temelju analize mogu zaključiti kako, iako su postojale određene sličnosti između analiziranih statuta i zajednica na koje su se odnosili, svaki od njih je ipak oblikovan prema potrebama i specifičnostima pojedinih lokalnih zajednica i njima pripadajućih područja.

Obavezna podavanja definiraju status pojedinca, odnosno čitavog društvenog sloja, unutar zajednice; dok nam kazne govore o moralnim vrijednostima i percepciji pojedinih zločina, ali i pojedinca u samoj zajednici. Najvišim se iznosima tako kažnjavaju ozbiljni prijestupi poput ubojstva, silovanja, paleži i teške krađe dok se sitniji prijestupi kažnjavaju manjom novčanom kaznom. Visine kazne govore nam o stupnju razvijenosti morala jedne zajednice i pokušaju unaprjeđenja društva definiranjem prekršaja kao lakog ili teškog.

Položaj žena također se razlikovao od zajednice do zajednice. Tako pripadnice Rapske komune imaju nešto samostalniji položaj od stanovnica srednjovjekovnog Krka ili Paga. Ipak, sve su one promatrane kao slabije i neravnopravne u odnosu na muškarce. Zakon je štitio ženu, njen ugled i ugled njene obitelji, ali je zakonski smatrana manje vrijednom od muškarca.

Blizina zajednice biskupijskom središtu je izravno utjecala na položaj i snagu Crkve na tom području. Tako je, primjerice, vidljivo da je Crkva na Krku bila bogata i moćna jer se zakonskim odredbama pokušavalo regulirati daljnje bogaćenje njenih pojedinih članova dok se u Vinodolu i na Pagu, koji nisu imali biskupijsko središte, pažnju posvećivalo uređivanju odnosa lokalne zajednice sa prisutnim svećenstvom.

Pretpostavila sam kako će postojati puno sličnosti između određenih statuta vođena time da su, s jedne strane Krku, u Senju i Vinodolu doneseni pod Frankopanima, a s druge strane na Rabu i Pagu, koji nisu bili objedinjeni pod jednom vlašću, pod utjecajem dalmatinskih gradova i Mletaka. Ova pretpostavka pokazala se djelomično točnom, jer uistinu postoje određene sličnosti u spomenutim statutima, no ono što upada u oči jest činjenica da je svaki od statuta usmjeren na pojedinosti same lokalne zajednice, njene unutarnje organizacije i uređenja odnosa sa vanjskim čimbenicima.

Svaki od ovih statuta ipak je specifičan u adresiranju potreba i problema zajednice pod svojom ingerencijom i time ukazuje na činjenicu da je pri sastavljanju velika pažnja bila posvećena tome da statut ima što veću funkcionalnost kako bi uistinu bio u službi zajednice.

POPIS LITERATURE

PRIMARNI IZVORI:

1. MARGETIĆ, Lujo, *Senjski statut iz 1388.*, Senjski zbornik br. 34.
2. MARGETIĆ, Lujo, STRČIĆ, Petar, *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388*, Krk, 2008.
3. BRATULIĆ, Josip, *Vinodolski zakon 1288-1988*, Zagreb, 1988.
4. *STATUT PAŠKE OPĆINE – STATUTA COMMUNITATIS PAGI*, ur. Dalibor Čepulo, Matica hrvatska Pag / Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Pag – Zagreb, 2011.
5. MARGETIĆ, Lujo, STRČIĆ, Petar, *Statut rapske komune*, Rijeka, 2004.

SEKUNDARNA LITERATURA:

1. MARKOVIĆ, Mirko, *Kvarnersko primorje – stanovništvo i naselja*, Zagreb, 2005.
2. PAVIČIĆ, Stjepan, „*Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. stoljeća do turskog prodora*,” Senjski zbornik, III, Senj, 1968.
3. ŽIC - ROKOV, Ivan, *Kompleks katedrale - Sv. Kvirin u Krku*, Zagreb, 1971.
4. KLAJČIĆ, Vjekoslav, *Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb, 1991.
5. BARTULOVIĆ, Željko, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava – Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.)*, Rijeka, 1997.
6. KLAJČIĆ, Nada, *Vinodol – Od antičkih vremena do knezova krčkih i vinodolskog zakona*, Pazina – Rijeka, 1988.
7. MARGETIĆ, Lujo, *Iz vinodolske prošlosti*, Zagreb, 1980.
8. GALOVIĆ, Tomislav, „*Srednjovjekovna pisana baština državine Frankopana*“, *Putovima Frankopana, Frankopanska baština u Primorsko – goranskoj županiji*, ur. Srdoč Konestra, I., Potočnjak S., Rijeka, 2018.
9. LEVAK, Maurizio, „*Podrijetlo i uloga kmeta u vinodolskom društvu XIII. stoljeća.*“ Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol.19, Zagreb, 2001.
10. KOSTRENIĆ, Marko, *Vinodolski zakon*, Zagreb, 1921.